

Da staten kiggede med

Telegrafcensur under Første Verdenskrig

Speciale i historie af Bjarke Trebbien Nielsen (59946)

Vejleder: Claus Bundgård Christensen

Roskilde Universitet januar 2022

Anslag: 151.037

Roskilde Universitet

Abstract

This thesis is a study of the telegraphic censorship system in Denmark during the First World War.

At the outbreak of the First World War, the Ministry of Foreign Affairs requested the establishment of censorship within the telegraph communication and from August 1st, the censorship was established. The reason for the quick implementation of censorship was due to the fact that no legislation prohibited domestic censorship of telegraph communication.

The thesis examines the characteristics of the telegraphic censorship system in relation to security and neutrality policies and is a historical study of surveillance, which enters the interdisciplinary research field *surveillance studies*.

The first part of the analysis consists of an examination of the rules and executive orders issued by the Telegraph Directory, with the purpose of illuminating the structures within the censorship.

The second part of the analysis examines the purpose with the telegraphic censorship system. The analysis shows that the censorship primarily focused on telegrams to and from both foreign and domestic newspapers and news agencies, and by detaining and censoring telegrams which contained information regarding the security and neutrality policy. The censorship was used by the Ministry of Foreign Affairs as a mean to control the public opinion in Denmark.

Lastly, is an examination of the restructuring of the telegraph censorship, in which the practice and means of supervising is relocated from the telegraph directory to a department under the Ministry of Foreign Affairs. It is shown that the purpose of the censorship remained unchanged with the restructuring, and the reason for the restructuring was to create a more effective and sustainable control.

It is concluded that the telegraphic censorship system was used by the Ministry of Foreign Affairs, as a tool of control to enforce the neutrality policy.

Indholdsfortegnelse

Indledning	1
Problemformulering	3
Historiografi	4
Militærefterretning	4
Overvågning og <i>Surveillance studies</i>	6
Overvågning i Danmark	8
Hvad er overvågning?	12
Metode	14
Kildegrundlag	15
Analysestruktur	16
Afgrænsning	17
Fra alliancepolitik til neutralitetspolitik	18
Sikkerhedspolitik efter 1864	18
Danmarks ståsted ved krigsudbruddet	21
Opsamling	22
Analysekapitel 1: Censuren af telegrafvæsnet	23
Formålet med censuren	23
Struktureringen af censuren	26
Delkonklusion	28
Analysekapitel 2: Censur og sikkerhed	29
Kontrol med opinionen	29
Handelskrigen	33
Udførselsforbuddet	35
Frygten for Tyskland og Voldtægten af Belgien	37
Den Vestindiske krise	42
Delkonklusion	44
Analysekapitel 3: Pressebureauet overtager censuren	45
Omordningen af telegrafvæsnet	45
Det skandinaviske samarbejde	49
Delkonklusion	50

Censurens sidste tid.....	51
Konklusion.....	53
Litteraturliste:.....	55
Arkivalier:	57
Rigsarkivet (RA):.....	57

Indledning

”Du Puslinge-land, som hygger dig i Smug, mens hele Verden Brænder om din Vugge”.¹ Sådan beskriver Jeppe Aakjær Danmark i sommeren 1917, i digtet *Historiens sang*. Digtet er på sin vis sigende, det beskriver Danmark i samtiden, som landet der undgik den altødelæggende katastrofe, der var den Første Verdenskrig. I eftertiden er det blevet et portræt af Danmark hvilket er alt andet end flatterende, men dette var ikke Aakjærs hensigt, verselinjen var egentlig blot et udtryk for hans egen pacifisme. Trods at citatet er et udtryk for Aakjærs pacifisme, underbygger det en anden opfattelse af Danmarks forhold til den Første verdenskrig, som Niels Arne Sørensen problematiserer: ”Det var krigen, ”vi” undslap, og som ”vi” derfor heller ikke behøver at tænke videre over.”² Ifølge Sørensen er den Første Verdenskrig blevet marginaliseret i Danmarks historie, en opfattelse jeg selv deler. Men realiteten er en anden. Der var 30.000 dansksindede sønderjyder, der deltog i krigen under tysk tjeneste. Krigens officielle afslutning, der markeredes med versaillestraktaten, indeholdt en paragraf om en folkeafstemning i Slesvig, der førte til genforeningen i 1920. Den overordentlige kommission, der var nedsat af indenrigsminister Ove Rode, var til for at regulere priser på fødevarer og levnedsmidler og senere rationering. Kommissionens arbejde fik senere indflydelse på udførelsen af 1930’ernes krisepolitik og socialreformer. Verdenskrigen medførte også etableringen af en permanent efterretningstjeneste. Den Første Verdenskrig er ikke af marginal betydning i dansk kontekst. Udenrigspolitikken, der blev kendt som Tyskerkursen, blev i eftertiden anerkendt, idet ”succesen” skulle gentages endnu en gang under Anden Verdenskrig, hvor samme politik og udenrigsminister blev genindsat.

Med Tysklands krigserklæring mod Rusland den 1. august 1914, var konflikten på Balkan eskaleret, og hvad der i mange Europæers optik ville have været en tredje Balkankrig, var ved at udvikle sig til en europæisk storkrig. Samme dage indførte udenrigsministeriet censur af telegrafvæsnet. Telegrafdirektør Niels Rasmussen Meyer telegraferede herefter til de store transitstationer i Fredericia, Aarhus og København, at: ”Presse og andre Telegrammer fra danske Stationer indeholdende sensationelle og urigtige Meddelelser om danske Forhold og Stemninger maa ikke afsendes til Udlandet.”³ Telegrafcensuren var således indført, med proklamationen om, at telegrammer adresseret til udlandet ikke længere måtte vedrøre danske forhold. Dette var anslaget, og i krigens første måneder kom en række

---

¹ tekster.kb.dk

² Sørensen 2019: 11

³ RA. Generaldirektoratet for P&T. Telegrafdirektoratets Sekretariat. Vidomsbøger: Censurbog 1.8.1914

tilføjelser og ændringer der medførte at censuren blev tiltagende omfattende. Lovhjemlen til indførelsen af telegrafcensuren var simpel, idet censuren ikke var modstriden med nogen dansk lov. Først med grundlovsændringen i 1953, blev *telegrafhemmeligheden* indført, og telegrafcensuren endegyldigt afskaffet.⁴ Endvidere var telegrafvæsnet en offentligt ejet institution, ikke kun i Danmark, men hele Europa, hvilket gjorde det til en uproblematisk affære at indføre censur. Telegrafcensuren under Første Verdenskrig var således ikke i uoverensstemmelse med dansk lovgivning, og censuren blev legitimeret med henvisning til den internationale telegrafkonvention af 1875's artikel 7: "The high contracting parties reserve the right to stop the transmission of any private telegram which may appear to be dangerous to the security of the state or which may be contrary to the laws of the country, public order, or good moral."⁵ Telegrafcensuren blev stadfæstet på baggrund af telegrafkonventionen, der foreskrev, at telegrammer kunne standses, hvis de udgjorde en trussel mod landets sikkerhed. Den nationale sikkerhed var utvivlsomt underlagt pres ved krigsudbruddet, og den sikkerhedspolitiske alvor lod sig også udtrykke i det *Kongelige budskab*, Kong Christian d. X og statsminister T.H. Zahle udsendte den 1. august:

"Ingensinde paakaldtes stærkere end nu Ansvarsfølelse baade hos den enkelte og hos Nationen i dens Helhed. Vort Land staar i venligt Forhold til alle Nationer. Vi tør nære tryk Forventning om, at den strænge og til alle Sider ensartede Neutralitet, som altid har været hævdet som vort Lands Udenrigspolitik, og som ogsaa nu uvægerligt vil blive fulgt, vil blive agtet af alle."⁶

Kongens udtalelse var en besked til hele befolkningen vedrørende neutralitetspolitikens hævde, og hvorledes dette ikke kun var regeringens, men ligeså befolkningens forpligtigelse at hævde og opretholde neutraliteten. Det kulminerede i sommeren 1916, hvor nyheden om et potentielt salg af dansk Vestindien til USA, begyndte at cirkulere i dagbladene. Hvilket var yders problematisk, idet et salg af øerne, til det Entente-venlige USA, kunne udfordre neutraliteten.⁷ Det konservative folkeparti stillede i denne forbindelse spørgsmål, til udenrigsministeriet omhandlende hvilke principper censuren udøves efter.⁸ Deres spørgsmål og kritik bundede i den uretmæssige standsning af et dementi, der var afsendt af Finansministeriet, og tilbageholdt af telegrafcensuren fordi det vedrørte salget af de vestindiske øer. Dementiet burde ikke have været standset af censuren, og de konservative kritiserede

---

⁴ Nielsen 2021: 45

⁵ International Telegraph Convention 1875. Article 7

⁶ *Kongeligt budskab*, udstedt af kong Christian d. X. 1.8.1914

⁷ Marklund 2016: 294

⁸ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. *København den 22. Juli 1916.*

telegrafcensuren for at være ”forvirret og planløst.”⁹ De konservative var ikke ene om denne mening, interne kræfter i telegrafvæsnet og udenrigsministeriet var ligeledes utilfredse med måden hvorpå censuren var orkestret. Løsningen på dette problem, blev *omordning af telegramcensuren* den 6. november 1916. Hvilket medførte at varetagelsen af telegramcensuren blev flyttet fra telegrafvæsnet, til særligt udvalgte censorer der blev ansat i udenrigsministeriets Pressebureau.

Krigsudbruddet medførte en trussel mod Danmark, der resulterede i indførelse af censur af telegrafvæsnet. Krig og kriser legitimerer kontrol og centralisering. Et moderne eksempel på dette er *The Patriot Act*, der blev indført i USA efter terrorangrebet den 11. september. Der gav de amerikanske myndigheder lovhjemmel til masseovervågning af den amerikanske civilbefolknings elektroniske kommunikation, med formålet at bekæmpe terrorisme. Efter 2013, hvor Edward Snowden, tidligere ansat i NSA, lakkede oplysninger, blev det offentligt kendt, at the Patriot Act kompromitterede den civile frihed for landets sikkerhed.¹⁰ Masseovervågningen blev således indført for at sikre USA’s sikkerhed.

Truslen for terrorisme legitimerede og dannede grundlag for masseovervågning i USA, på samme måde som udenrigsministeriet havde legitimeret telegrafcensuren grundet den sikkerhedstrussel der opstod med udbruddet af Første Verdenskrig. Udenrigsministeriet havde endvidere legitimeret censuren med henvisning til den internationale telegrafkonvention, men konventionen foreskrev ikke at der kunne indføres censur. Kun at telegrammer kunne standses, hvis de udgjorde en trussel mod landets sikkerhed. Idet udenrigsministeriet legitimerede telegrafcensuren på dette grundlag, har de forbundet, telegrafkommunikation med en potentiel trussel for landets sikkerhed.

Problemformulering

Specielt vil undersøge forholdene for telegrafcensuren, og sammenhængen mellem de ydre og indre trusler, der havde indflydelse på etableringen af censuren. Som truslen for terrorisme førte til masseovervågning i USA, med intention at styrke landet sikkerhed. Vil jeg ligeledes undersøge, de sikkerhedspolitiske forholds relation til censuren. Sidst vil jeg undersøge omstændighederne for omstruktureringen af censuren i november 1916, og hvorledes den etablerede censur havde indflydelse her på. På baggrund af disse betragtninger har jeg udformet følgende problemformulering.

---

⁹ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. *København den 22. Juli 1916.*

¹⁰

Hvilken karakter antog censuren af telegrafvæsnet under Første Verdenskrig, og hvilken betydning havde sikkerheds- og neutralitetspolitikken, samt hvilke forhold gjorde sig gældende for omordningen af telegramcensuren i november 1916?

Analysen og besvarelsen af problemformuleringen er baseret på kilder fra telegrafdirektoratet og udenrigsministeriet, det er således kilder der belyser censuren som institution indefra.

Specielt begynder med en historiografisk gennemgang af den eksisterende, forskning om telegrafcensur, og det tvær disciplinære forskningsfelt surveillance studies.

Historiografi

Dette historiografiske afsnit præsenterer den eksisterende forskning speciale skriver sig ind i. Forskningen om telegrafcensur under den Første Verdenskrig er sparsom og skriver sig ind i en kontekst om overvågningshistorie og det spirende forskningsfelt surveillance studies.

Grundet den begrænsede forskning, starter historiografien med at belyse overvågningshistorie i en europæisk kontekst. Herefter fokuseres der på den danske overvågningsforskning, der indbefatter telegrafcensuren.

Militærefterretning

De militære efterretningstjenester og deres arbejde under Den Første Verdenskrig var af signifikant betydning for krigens forløb. Dette udtrykker Cambridge-historikeren, Christopher Andrew i bogen: *The Secret World – A History of Intelligence* fra 2018. Andrew kortlægger i dette værk efterretningens historie fra spioner i det gamle testamente og det antikke Grækenland, frem til terrorangrebet den 11. september. Udgangspunktet for Andrews analyse, er efterretningens udvikling, hvormed han også undersøger udviklingen og betydningen af efterretningsvirksomheden under Den Første Verdenskrig. Han undersøger særligt SIGINT (Signals-Intelligence), hvilket er indhentning af strategisk anvendelige informationer og efterretninger, via radioovervågning eller anden elektronisk overvågning. Præmissen for Andrews analyse er hans forståelse af efterretning, som indhentning/indsamling af information til udnyttelse og brug i et andet formål.

” Soon after midnight om 4 August 1914, the day Britain declared war, the British cable ship *Telconia* began cutting Germany’s overseas telegraph cables, forcing it either to

send radio messages, which could be intercepted, or to use foreign cables which might be tapped by her enemies”¹¹.

Andrew argumenterer for, at de i samtiden var bevidste om betydningen af kommunikation og efterretning, samt at det skyldtes en lang institutionaliseret tradition. Ifølge Andrew har efterretning altid fundet sted, men principperne for indsamling og udførelse har udviklet sig og er blevet mere sofistikeret gennem tiden.

Cambridge-historikeren Daniel Larsen publicerede i 2012 en forskningsoversigt,¹² om efterretningsvirksomhed under Den Første Verdenskrig. Larsen kritiserer forskningsfeltet for generelt at være for orienteret imod de militære efterretningstjenester, en kritik der også kan tillægges Andrew. Ifølge Larsen er forskningsfeltet generelt mangelfuldt, men en væsentlig årsag til denne mangel, skyldes også de mange kilder der er blevet destrueret, enten af efterretningsvirksomheder selv, for at undgå uvedkommende kom i besiddelse af materialet, eller under Den Anden Verdenskrigs bombardementer. Dette er også tilfældet med Danmark, hvor generalstaben havde destrueret store dele af arkiver om morgenen den 9. april, af frygt for værnemagtens beslaglæggelse.¹³

Larsen argumenterer for, at forskningen om efterretning under den Første Verdenskrig er for partikulær, perspektiver vedrørende diplomati og politik er tilsidesat i forhold til de militære efterretnings-tjenester. Den eneste undtagelse i forskningen er ifølge Larsen Zimmermanntelegrammet.¹⁴

Den 16. januar 1917, sendte den tyske udenrigsminister Arthur Zimmermann et telegram til den tyske gesandt i Mexico. I telegrammet opfordredes gesandten til at henvende sig til den mexicanske regering, og tilbyde en tysk alliance. Tyskland ville bistå Mexico økonomisk, hvis de erklærede krig mod USA. Incitamentet for Mexico til at indlede en krig, ville være at tilbageerobre Arizona, Texas og New Mexico, som mexicanerne opfattede som oprindeligt mexicansk land. Det tyske incitament var at sikre, at USA var beskæftiget med en lokal krig, for at minimere chancen for amerikansk inddragelse i krigen på det europæiske kontinent. Ingen af disse planer blev realiseret, idet telegrammet blev opsnappet af briterne, der videregav det til USA, med forhåbningen om, at de tyske konspirationer ville engagere amerikanerne i krigen.¹⁵

---

¹¹ Andrew 2018: 509

¹² *Intelligence in the First World War: The State of the Field* (2012)

¹³ Nielsen 2021: 39

¹⁴ Larsen 2012: 286

¹⁵ Andrew 2018: 536-537

Zimmermanntelegrammet og den diplomatiske situation det skabte, er undersøgt af Barbera Tuchman i 1958 i bog *The Zimmermann Telegram*, og af Thomas Boghardt i 2012 i bog *The Zimmermann Telegram – Intelligence, Diplomacy, and America's Entry into World War I*. Boghardt er uenig i mange af Tuchmans konklusioner, men erklærer sig enig med mange af hendes argumenter. Udviklingen der fulgte i kølvandet på Zimmermanntelegrammet, var større end telegrammet selv og den diplomatiske situation det medførte.¹⁶ ” In Britain, Hall¹⁷ recognized the importance of capturing diplomatic messages as well and in 1915 set up Room 40's diplomatic section, which would do exactly that. Two years later, it produced its most consequential decryption of the war.”¹⁸ Ifølge Boghardt havde Zimmermanntelegrammet ingen videre diplomatisk karakter, men de konsekvenser der fulgte Zimmermanntelegrammet, var en øget militær efterretningstjeneste i Storbritannien, der fokuserede på diplomatiske beskeder.

Larsen argumenterede for at Zimmermanntelegrammet var den undtagelse i efterretningsforskningen, der belyste diplomatiske og politiske perspektiver. Men denne opfattelse stemmer ikke overens med Boghardt eller Tuchman der afviser, at telegrammet havde en diplomatisk betydning, og påpeger, at dets eneste betydning var en efterfølgende skærpet britisk efterretningstjeneste.

Fælles for den præsenterede litteratur i det ovenstående afsnit, er synet på efterretning. Hvilket benyttes til uhemmet at indsamle information med forhåbningen om, at det vil kunne bruges i fremtidige situationer. Omstændighederne omkring Zimmermanntelegrammet medførte, at efterretningsvirksomheden i Storbritannien begyndte at fokusere på diplomatisk indhold, frem for kun militær efterretningsvirksomhed, men praksissen omkring efterretningen ændredes ikke.

Overvågning og *Surveillance studies*

Informationshistoriker Jill Hill undersøger det britiske telegrafvæsen og den kontrol det udøvede under den første verdenskrig.¹⁹ Hills argumenterer for, at kontrollen med telegrafvæsenet blev legitimeret på baggrund af *The International Telegram Convention* fra 1875, der foreskriver at telegrammer kan standses, hvis de var af landsskadelig karakter, forbød sig mod landets love eller den offentlige anstændighed. Hills benytter ikke termen overvågning i sin undersøgelse af telegrafcensur, men censur.

---

¹⁶ Boghardt 2012: 2-3

¹⁷ William Reginald Hall var kaptajn i den britiske flåde, og optimerede og effektiviserede flådens kryptografer. Han oprettede Room 40's, der blev hovedkvarter for flådens efterretningstjeneste. (Boghardt 2012: 82-83)

¹⁸ Boghardt 2012: 249

¹⁹ Hills, J. (2006) *What's new? war, censorship and global transmission: from the telegraph to the internet*.

” (...) censorship – what we would now call surveillance”.²⁰ På den måde sidestiller Hills censur og overvågning, og betragter overvågning som et moderne synonym for censur. Censur betegner Hills som et redskab til at sikre og udøve kontrol. Den danske historiker Sune Christian Pedersen, argumenterer for, at censur er et overvågningsmiddel, der er en forebyggende foranstaltning hvis intention ikke er indsamling af viden, men en begrænsning af viden og kontrol af information.²¹

Ud fra Sune Pedersens betragtning om censur som værende et overvågningsmiddel, kan censur i Hills artikel anskues på samme måde, at telegrammer må standses hvis de er af landsskadelig karakter. Dette er en forebyggende foranstaltning, og ræsonnementet for en standsning er kontrol, hvilket ligeledes er ræsonnementet i Sune Pedersens betragtning.

Den britiske historiker Toni Weller bidrager til antologien Rutledge Handbook of Surveillance med artiklen: *An historical perspective on surveillance* (2012). Artiklen er en historisering af det samfundsvidenskabelige, men tværdisciplinære forskningsfelt *Surveillance studies*. Hvori Weller beskriver overvågning som en inkorporeret del af moderniteten selv, idet overvågning er en forudsætning for det bureaukratiske samfundssystem, der opstod i kølvandet på den industrielle revolution.²² På samme måde som Christopher Andrew, anerkender Weller, at overvågning er et historisk fænomen, men hun argumenterer for at det har ændret karakter efter den industrielle revolution, og den bureaukratiske stats tilblivelse.“ (...) rather than an Orwellian²³ and sinister form of observation and monitoring, state surveillance is justified as a means which benefits citizen through the application of social welfare.”²⁴. Statsovervågning er ifølge Weller en forudsætning for og et produkt af moderne stat, med formålet at sikre borgerne. Den samfundsvidenskabelige forskning Weller sætter i en historisk kontekst betegnes som *Surveillance Studies*. Et forskningsfelt hvor den skotske sociolog David Lyon er en stor bidragsyder. I bogen *Surveillance Studies – An Overview* præciserer Lyon forskningsfeltet, og betegner overvågning som: ” (...) a set of practices, while, on the other, it connects withs purposes.”²⁵. I Lyons optik er overvågning forbundet til en aktiv handling der udføres med et særligt formål for øje, og denne handling er drevet af mere end ’almindelige nysgerrighed’²⁶.

---

²⁰ Hills 2006: 196

²¹ Pedersen 2008: 14-15

²² Weller 2012: 57-58

²³ George Orwells roman *1984* om det dystopiske overvågningssamfund, bruges jævnligt i den samfundsvidenskabelige litteratur, som referenceramme til et ekstreme overvågningssamfund, oftest anvendes Orwell som antonym.

²⁴ Weller 2012: 59

²⁵ Lyon 2007: 15

²⁶ “ (...) surveillance refers to processes in which special note is taken of certain human behaviors that goes well beyond idle curiosity.” Lyon 2007: 13

Der er en uoverensstemmelse i brugen af begrebet *overvågning* i den tidligere præsenterede forskning om efterretning. Der benyttes termen *overvågning* i relation til indsamling af efterretninger, i den kontekst er overvågning afgrænset til en handling. Denne brug af begrebet, stemmer ikke overens med betegnelsen, og brugen i Hills og Wellers forskning om telegrafcensur og overvågning, samt det samfundsvidenskabelige forskningsfelt *Surveillance studies*, definition af begrebet. Som Weller pointerer, er der i 1800-tallet sket et skifte, hvor begrebet overvågning har fået en mere omfattende betydning end blot et middel til indsamling af information. Overvågning adskiller sig således fra efterretningsvirksomhed, idet formålet med overvågning er kontrol, hvor formålet med efterretning er informationsindsamling.

Overvågning i Danmark

Andreas Marklund er den historiker der har beskæftiget sig mest med overvågning i en dansk kontekst. På samme vis som Jill Hills har Marklund undersøgt legitimeringen af overvågning i telegrafvæsnet i artiklen: *A Stake in Public Confidence – Communications Privacy and the interests of the State during the Establishment of Modern Telecommunication*. Artiklen omhandler brugen af telegrafvæsnet, og Marklund ekspliciterer, at artiklens forskningsmæssige perspektiv er kommunikations- og informationshistorie. Artiklen er tværdisciplinær grundet overvågningsperspektivet, der udtrykkes i kraft af legitimeringsspørgsmålet, hvormed Marklund er eksplicit omkring at overvågningshistorie er eklektisk.

Marklund beskriver et telegram som et *uforseglet brev*²⁷, og argumenterer i den sammenhæng for, at telegrafens fordrer overvågning, for når et telegram arriverer hos modtageren, er det forinden blevet læst af to sæt uafhængige øjne. I form af de to telegrafister der henholdsvis har afsendt og modtog telegrammet.

Krig og sikkerhedspolitisk uro har haft katalyserende effekt på overvågning af telegrafvæsnet, og dette er blevet retfærdiggjort, på baggrund af den internationale telegrafkonvention. Dette argumenterer Marklund for i artiklen: *Suspekte Beskeder – Overvågning af Nationale og Transnationale Informationsstrømme i Telegrafens Tidsalder*. Marklund henviser til Hills, der konkluderer, at Den Første Verdenskrig har haft en central betydning for kommunikationsovervågningen. En opfattelse Marklund deler, og han argumenterer for, at krig har legitimeret operationaliseringen af overvågning.

---

²⁷ Marklund 2017a:143

Marklund pointerer ligeledes, at en væsentlig årsag til telegrafovervågningen skyldtes den institutionelle arv fra postovervågningen. På samme vis som Andrews der i *The Secret World*, ligeledes argumenterer for, at efterretningspraksisser har udviklet sig på baggrund af fortidige institutionelle praksisser.

Denne institutionelle arv Marklund henviser til, har historiker Sune Christian Pedersen undersøgt i Ph.d.-afhandlingen: *Brudte segl – spionage og censur i enevældens Danmark* fra 2008. Dette er et af de første og mest omfattende danske værker der undersøger kommunikationsovervågning. Pedersen argumenterer for, at den tidligere forskning var mangelfuld, og var præget af en teknologideterministisk opfattelse, hvor postspionage blev udført af despotiske regimer, fordi de kunne. Han undersøger således postspionagen ud fra sin tids herskende politiske diskurser.²⁸ Derfor er et væsentligt element af undersøgelsen, en kortlægning af postspionagen fra dens oprettelse, til begyndelsen af det 19. århundrede. Pedersen inddeler og differentierer hermed tre forskellige overvågningstyper. *Administrativ overvågning*, der henviser til indsamling af viden om borgerne, der karakteriserer det bureaukratiske samfund. *Hemmelig overvågning*, der vedrører spionage, og skjult indsamling af viden om borger og individer. Sidst *Censur*, som Pedersen definerer som modsætning til *hemmelig overvågning*, idet censur ikke er en hemmelig foranstaltning, og vedrører kontrol og begrænsning af information fremfor indsamling.²⁹ Pedersens adskillelse af overvågningstyper understreger fænomenets kompleksitet.

Historikerne Laura Skouvig og Karl Peder Pedersens har begge undersøgt overvågning i den sene enevælde, og begge trækker på Sune Pedersen forskning om postspionage.

Ifølge Skouvig³⁰ er overvågning i begyndelsen af 1800-tallet forbundet til Napoleonskrigene. Krigende udgjorde en substantiel trussel mod Danmarks sikkerhed. Skouvigs argumentation er således af samme karakterer som Hills'. Skouvig argumenterer for, at Napoleonskrigene legitimerede overvågning, idet de havde skabt et permanent trusselsbillede i Danmark, lig terrortruslen der blev skabt i USA efter 11. september.³¹ Den øgede overvågning blev således indført på baggrund af en sikkerhedspolitisk betragtning. Marklund skriver, at Skouvig argumenterer for "(...) at den usynlige bureaukratiske overvågning voksede under den sikkerhedspolitiske anspændte periode (...)"³². Der er

---

²⁸ Pedersen 2008: 7

²⁹ Pedersen 2008:14-15

³⁰ Skouvig (2014) *Efter indhentning – Et historisk rids af overvågningen i enevældens København*

³¹ Skouvig 2014: 8

³² Marklund 2017b: 60

således konsensus i historiografien at implementering, eller øget overvågning, legitimeres via ydre trusler mod landets suverænitet. Karl Peder Pedersens undersøger i sin Ph.d.-afhandling³³ samme periode som Skouvig. Han undersøger ikke de ydre trusler, men de indre. Det er en stats- og retshistorisk undersøgelse af de liberale grupper, der blev overvåget af det tidlige sikkerhedspolitiet, fordi de udgjorde en trussel mod enevælden. Til trods for at feltet er et andet end Skouvigs, er argumentationen den samme. Peder Pedersen konkluderer, at overvågningen der blev udført af sikkerhedspolitiet, havde til formål at bekæmpe revolutionære og liberale værdier. Formålet med overvågningspraksissen afviger ikke fra tidligere præsenterede argumenter, idet præmissen for overvågning er en bekæmpelse af trusler i en sikkerhedspolitisk kontekst. Det er således uafhængigt, om det skyldes indre eller ydre trusler.

Telegrafovervågning i Danmark under Den Første Verdenskrig er første gang belyst af Andreas Marklund³⁴ i 2016³⁵ i artiklen *Liseting for the state – censoring communications in Scandinavia during World War I*. Marklund viser hvordan der blev indført telegramcensur allerede i august 1914, men hans analyse fokuserer primært på forholdene fra november 1916 og til krigens afslutning. Danmark blev et skandinavisk knudepunkt for telegraftrafikken, men i 1916 blev telegrafovervågningen mere omfattende, fordi myndighederne var blevet bevidste om, at det var muligt at undgå den danske kontrol via Sverige eller Norge. Der bliver efterfølgende indgået en fælles overvågningsaftale de skandinaviske lande i mellem, for at sikre kontrollen med telegramovervågningen. Marklunds analyse fokuserer på det smuthullet i telegrafcensuren, at det var muligt at omgå den danske censur via telefonforbindelse til Sverige og Norge, og hvordan censursamarbejdet med Norge og Sverige skulle medføre en stopper for dette.

I den første halvdel af 1990'erne udgives et fem binds værk om dansk post- og telegrafhistorie *P&T's historie*. Idet tredje bind der vedrører perioden omkring den Første Verdenskrig, skrives der intet om telegrafcensuren. Telegrafvæsnet og krigen berøres på to sider, hvor det fremgår at telegrafvæsnet havde ekstra travlt under krigen, fordi Danmark blev benyttet som transitland.³⁶

I foråret 2021 fik Jacob Vrist Nielsen tildelt Ph.d.-graden for sin afhandling *Truslen mod demokratiet – teleovervågningen i Danmark 1916-1945*. Denne afhandling er på nuværende tidspunkt den mest

---

³³ Pedersen (2014) *Kontrol over København i den sene enevældes sikkerhedspolitiet 1800-48*

³⁴ I november 2020 udgav Andreas Marklund en samlet fremstilling af overvågningsens historie, med et særligt fokus på skandinaviske forhold: *Overvågningsens historie - fra sorte kabinetter til digital masseovervågning*. Bogen er ikke inddraget i historiografien, idet Marklunds pointer eksemplificeres i hans videnskabelige artikler.

³⁵ Nielsen 2021:19

³⁶ Thettrup 1992: 340-341

omfattende undersøgelse af telegrafovervågning i Danmark. Historiografisk læner Nielsen sig op af Marklund, men fokuserer særligt på praksissen omkring telegrafcensuren og legitimeringen af overvågningen. Nielsen konkluderer, at overvågningen under Den Første Verdenskrig, kan inddeles i to spor. Det første omhandlede den generelle censur, som havde en præventiv effekt, og hvis formål var at være om neutraliteten. Det andet spor handlede om overvågning af mistænkelige grupper og organisationer, med formålet at kortlægge disse bevægelses netværk i verdenssamfundet³⁷. I forhold til legitimeringen, konkluderer Nielsen det samme som Hills. Overvågning under Første Verdenskrig blev legitimeret, med henvisning til den internationale telegrafkonvention, der anerkender censur af telegrammer, idet tilfælde det vedrører landets sikkerhed.

Nielsen og Marklund er enig i forhold til betydningen af overvågningen under Den Første Verdenskrig. "World War I became a game changer in the history of surveillance, at least from a Scandinavian point of view, as it catalyzed the implementation of power technologies of both observation and listening (...)"³⁸. Nielsen deler denne opfattelse, og pointerer endvidere i sin afhandling, at etableringen af overvågningen i den efterfølgende tid, blev legitimeret med henvisning til, at det havde fundet sted under Den Første Verdenskrig.³⁹

I historiografien er der generelt enighed om, at overvågning legitimeres og udføres for at sikre mod indre og ydre trusler. Marklund og Nielsen pointerer ligeledes begge, at telegrafcensuren under krigen var forbundet til neutraliteten. Fælles for forskningen af telegrafcensur er, at ingen undersøger hvorledes censur af telegrafvæsnet kan betragtes som værende overvågning. Overvågningshistorie er ikke et etableret forskningsfelt, hvilket kan være en medvirkende årsag til, at der ikke er konsensus omkring hvordan overvågning defineres og hvad det betyder. Dette medfører, at begrebet benyttes i flæng uden at forholdene i den historiske kontekst undersøges som værende overvågning. Historiografien viser, at forholdet mellem telegrafcensur og telegrafovervågning ikke belyses, men at de to betegnelser benyttes som synonym for hinanden.

---

³⁷ Nielsen 2021:120

³⁸ Marklund 2016: 310

³⁹ På samme vis som Christopher Andrew, har historiker Kristian Bruhn undersøgt den militære efterretningstjeneste i Danmark fra de slesvigske krige til den Første Verdenskrig, hvor der etableres en fast efterretningstjeneste. Bruhns analyse vedrører efterretningsvirksomhedens tilblivelse, og ikke telegrafcensur, som dette speciale vedrører.

I relation til Weller vil dette speciale være en historisering af *surveillance studie*, og med udgangspunkt i historiografien, der sætter lighedstegn mellem telegrafcensur og telegrafovervågning. Vil specialet undersøge forholdet mellem censuren og overvågning, for at kunne undersøge karakteren af telegrafcensuren. Dette for at belyse hvorledes, og hvilke forhold, der kan gøre sig gældende for at telegrafcensuren vil kunne karakteriseres som værende overvågning. Og på samme vis som Sune Christian Pedersen undersøgte postspionagen ud fra sin tids herskende politiske diskurser, vil jeg undersøge forholdene der omgav telegrafcensuren, og undersøge telegrafcensuren i relation til den sikkerhedspolitiske situation der omgav Danmark under den Første Verdenskrig.

Hvad er overvågning?

Det følgende afsnit vil være en redegørelse og definition af overvågning og hvordan det vil blive benyttet i specialet. Som ekspliciteret i historiografien, benyttes telegrafcensur og telegrafovervågning som synonym, uden at belyse forholdet mellem de to begreber. For at afklare hvilken karakter telegrafcensuren tog under den Første Verdenskrig, vil jeg undersøge forholdet mellem telegrafcensur og telegrafovervågning. Dette gøres med udgangspunkt i det tværdisciplinære forskningsfelt *surveillance studies*.

Overvågning er i dag allestedsværende, det gennemtrænger sociale medier, det er politiseret, og det forbindes oftest med CCTV (Closed Circuit Tele Vision), en teknologi der er unik i forhold til nutiden. Idet overvågning som fænomen er så politiseret i vores nutid, medfører det ifølge Marklund og Skouvig at det er kompliceret at foretage historiske undersøgelser af fænomenet.⁴⁰

“The visions and practices of royal surveillance in, for example, early modern France differed significantly from that of the systems for communications surveillance that emerged throughout Europe during the World War era. Both were instruments for the expression and deployment of state power, but they were entirely different in terms of their aims, scopes, and methods of surveillance.”⁴¹

Dette er essensen af Marklund og Skouvigs pointer, den historiske analyse af overvågning, er kompleks, idet fænomenet kan spores og undersøges i mange fortidige tilfælde, men overvågningspraksisserne differerer. Formålet og metoder for overvågningen er ikke ens, men forudsætningen er den samme, hvilket ifølge Marklund og Skouvig, er et redskab til udøvelse af magt. Skouvig argumenterer

---

⁴⁰ Marklund og Skouvig 2021: 2

⁴¹ Marklund og Skouvig 2021: 2

endvidere for, at historiske undersøgelser af overvågning kan være medvirkende til at skabe en mere alsidig forståelse af overvågning som fænomen, idet historiske undersøgelser af overvågning kan bryde med opfattelsen, at overvågning er forbundet til det 20. og 21. århundredes udvikling af teknologi.⁴²

Inden for forskningsfeltet *surveillance studies*, er der konsensus om en general bred definition af overvågning som værende en kapacitet til at kontrollere, regulere eller modulere adfærd. Og ifølge sociolog David Lyon refererer kapacitet i denne kontekst til akkumulation af data/information. Marklund og Skouvig mener, at denne forståelse af overvågning giver fænomenet en bredere og allestedsnærværende karakter. Desuden mener de, at denne forståelse er en væsentlig adskillelse fra den gængse definition af overvågning som omhandlede: sikkerhed og efterretning/spionage.⁴³ Kommunikationshistoriker Toni Weller, der har beskæftiget sig med historiseringen af *surveillance studies*, argumenterer for, at overvågning er mere end simpel opbevaring og indsamling af information om individer. Det vedrører indsamling af viden og information om individer for at sikre at de udfører en specifik handling, eller som oftere, at forhindre dem fra at udføre disse handlinger.⁴⁴ Det væsentlige ved historiske undersøgelser af fænomenet overvågning er ifølge Weller, hensigten. En historisk undersøgelse af overvågning, kan således ikke kun vedrøre fortidig indsamling af information, det er nødvendigt at belyse årsagen til informationsindsamlingen.⁴⁵

I specialet undersøger jeg hvilken karakter telegrafcensuren tog under den Første Verdenskrig, og som det fremgik i historiografien, blev censuren betegnet som overvågning uden dette forhold blev videre belyst. For at undersøge dette forhold, vil jeg benytte historiker Sune Christian Pedersen, der i sin Ph.d.-afhandling differentier mellem forskellige overvågningstyper: Administrativ overvågning, social overvågning, hemmelig overvågning, og censur.⁴⁶ Jeg trækker på hans adskillelse af de to overvågningstyper, *hemmelig overvågning* og *censur*. Som beskrevet af Marklund og Skouvig, har overvågning som fænomen tidligere været præget af en forståelse af sikkerhed og efterretning. Således definerer Pedersen også hemmelig overvågning. Hvor hemmelig overvågning er selvforklarende og omhandler spionage, er det samtidig den diametrale modsætning af censuren, hvis hovedformål er styring og strømlining af information, og dermed omhandler kontrol.⁴⁷ Jeg benytter hans betegnelser

---

⁴² Skouvig 2014: 8

⁴³ Marklund og Skouvig 2021: 5

⁴⁴ Weller 2021: 165

⁴⁵ Weller 2021: 165

⁴⁶ Pedersen 2008: 13

⁴⁷ Pedersen 2008: 14

for at distancere overvågning fra spionage som særskilt fænomen. Pedersen definerer i sin undersøgelse overvågning som ”løbende indsamling og opbevaring af viden”.⁴⁸ Dette er modstridende med Weller, der argumenterer for væsentligheden af *hensigt*, som en bagvedliggende intention for overvågningspraksisser i historiske undersøgelser.

Jeg benytter David Lyon, idet han pointerer, at overvågning altid må være forbundet med et formål.⁴⁹ Inkorporeret i Lyons definition af overvågning fremgår Wellers pointe vedrørende, at historiske undersøgelser af overvågning, bør fokusere på hensigten med overvågning.

Ifølge Lyon er overvågning tosidet, og består på den ene side af forskellige praksisser, der på den anden side er forbundet til særlige formål.⁵⁰ Et karakteristikum for overvågning er, at det som regel indeholder en magtrelation. Dette kommer til udtryk idet, at overvågning vedrører to parter, *iagttageren* og den *overvågede*. Magtrelationen vedrører forholdet mellem de to parter, idet *iagttageren* besidder privilegiet at kunne overvåge. Endvidere indebærer dette forhold deltagelse, idet den *overvågede* er nødsaget til at deltage på *iagttagerens* præmisser, for at kunne være underlagt *iagttagerens* overvågningspraksis.⁵¹ Overvågning er således begrænset til de sfærer eller praksisser, hvor det er implementeret. Etymologisk stammer det engelske *Surveillance*, fra det franske *surveiller*, der betyder at våge over eller iagttage nogen eller noget (watch over). Lyon argumenterer for, at dette refererer til den særegenende handling, hvor der bedes særligt mærke til speciel menneskelige affære. Lyon pointerer, at denne handling skal være drevet af noget mere, end almindelig nysgerrighed.⁵² Overvågning er således den rutinemæssige opmærksomhed på menneskelig adfærd, med hvilket der er en formålstyret intention. På denne måde omfavner Lyons definition også Wellers betragtninger om, at historiske undersøgelser af overvågning skal fokusere på *hensigten* med overvågningen.

Metode

Det følgende afsnit vil præsentere hvilket kildegrundlag, der ligger til grund for undersøgelsen, og efterfølgende hvordan analysen er struktureret.

---

⁴⁸ Pedersen 2008: 13

⁴⁹ Lyon 2007: 15

⁵⁰ Lyon 2007:15

⁵¹ Lyon 2007:16

⁵² Lyon 2007:13

Kildegrundlag

Til besvarelse af problemformuleringen anvendes tre kildegrupper: *telegrafdirektoratets sekretariats censurbog*, *telegrafdirektoratets sekretariats udtagne sager* og *udenrigsministeriets gruppeordnede sager*. Disse tre kildegrupper anvendes hovedsageligt adskilt af hinanden, idet de benyttes til at belyse forskellige aspekter af telegrafcensuren.

Telegrafdirektoratets sekretariats censurbog, er udfærdiget af telegrafdirektøren Niels Rasmussen Meyer og indeholder håndskrevne regelsamlinger for censuren under den første verdenskrig. Den indeholder hermed alle bekendtgørelser der er skrevet ud til telegrafstationerne, og afskrift af telegrammer til overtelegrafbestyreren i København, hvor der var den største trafik af ind- og udgående telegrammer til udlandet. Censurbogens indhold er dermed afgrænset til kun at indeholde notits om aktiviteter og regler vedrørende telegrafcensuren.

Censurbogen benyttes til at undersøge strukturer og retningslinjer for censuren fra dens oprettelse i 1914.

Telegrafdirektoratets sekretariats Udtagne sager xx 61 k. Indeholder standsede telegrammer, primært fra udlandet, adresseret til danske aviser og telegrambureauet Ritzau fra august 1914 til efteråret 1916, hvor censurarbejdet bliver flyttet fra telegrafdirektoratet til udenrigsministeriets Pressebureau. Der er også standsede telegrammer sendt indenrigs, men denne gruppe er lille. Telegrammerne er ikke originale, men kopier, der er sendt til telegrafdirektoratet som dokumentation for standsning og censurering. Derfor fremgår det også af de censurede telegrammer, hvilken del af telegrammet der er censureret. De censurede dele er ofte overstreget eller placeret i parentes, og på størstedelen er det noteret på omslag eller telegrammerne, at disse elementer er udeladt i de befordrede telegrammer. Dette giver således indsigt i, hvilke årsager og grunde der var for censureringen af telegrammerne. Mange af telegrammerne er placeret i omslag, hvor afsender og modtager er noteret. I få tilfælde ligeledes årsagen til standsningen af telegrammerne. I disse omslag er der også indlagt notitser og bemærkninger, eksempelvis fra udenrigsministeriets 1. departement, hvis de har været delagtiggjort i beslutningen om censurering eller tilbageholdelse af et telegram.

Udenrigsministeriets gruppeordnede sager, indeholder materiale om censuren i perioden fra sommeren 1916, til foråret 1919. Kildegruppen består hovedsageligt af referater fra udenrigsministeriets Pressebureau, til udenrigsministeriets 1. departement. Størstedelen af referaterne er underskrevet af

Marinus Yde, der var ansvarshavende for telegrafcensuren fra november 1916, da varetagelsen af censurarbejdet blev flyttet fra telegrafvæsnet til udenrigsministeriets Pressebureau. Foruden referater om Pressebureauets drift, indgår optegnelser fra konferencer omhandlende det skandinaviske censur-samarbejde, og optegnelser om ansatte samt ansættelsesforhold.

De tre kildegrupper anvendes primært særskilt i analysen. Dette skyldes, at de belyser forskellige dimensioner af telegrafcensuren. De tre kildegrupper kommer fra to forskellige institutioner, henholdsvis telegrafdirektoratet og udenrigsministeriet, men begge institutioner var impliceret i telegrafcensuren. Der anvendes således ingen kilder der belyser telegrafvæsnet udefra. Formålet med dette, er at specialet vedrører telegrafcensurens karakter under Den Første Verdenskrig, der fokuseres ikke på den offentlige mening omkring censuren.

Analysen vedrører karakteren af censuren, de tre kildegrupper benyttes til at anskueliggøre dette, idet de belyser censuren inde fra de institutioner der etablerede og styrede censuren. Kildegrupperne er begrænsede, og kan kun benyttes til at undersøge telegrafcensuren ud fra dens egen præmis. Idet kilderne er interne fra de respektive institutioner der eksekverede censuren, kan censuren kun belyses ud fra institutionerne og dermed statens perspektiv.

Analysestruktur

Specialet vil undersøge hvilken karakterer telegrafcensuren antog, ved verdenskrigens udbrud. Som præciseret i historiografien, bliver telegrafcensuren i den eksisterende forskning betegnet som værende overvågning, uden at dette forhold videre undersøges. Jeg vil derfor undersøge dette forhold, for at kunne belyse karakteren af telegrafcensuren, samt betydningen af sikkerheds- og neutralitetspolitikken.

Forinden analysen redegøres der for Danmarks sikkerhedspolitiske udvikling fra den Anden Slesvigske Krig til den Første Verdenskrig, og det sikkerhedspolitiske ståsted ved krigsudbruddet. Hensigten med denne redegørelse er at præcisere de kontekstuelle forhold for etableringen af telegrafcensuren. Som ekspliciteret i indledningen, blev telegrafcensuren legitimeret med henvisning til den internationale telegrafkonvention, der anerkendte censur, hvis telegrammerne udgjorde en fare for landets sikkerhed. Den efterfølgende analyse er opdelt i tre analysekapitler.

Analysekapitel 1 vedrører strukturen af telegrafcensuren, hvordan den var orkestreret og hvilke regler og retningslinjer, der var for censuren. Formålet med analysekapitlet er at undersøge, hvorledes censurens struktur kan karakteriseres som værende overvågning.

Analysekapitel 2 undersøger censuren i forhold til sikkerheds- og neutralitetspolitikken. Analysekapitlet tager udgangspunkt i en række eksemplariske standsede og censurerede telegrammer, for at undersøge forholdet og årsagen til deres standsning. Analysekapitlet er tematisk og opdelt i følgende emner: *Kontrol med opinionen*, *Handelskrigen*, *Udførselsforbuddet*, *Frygten for Tyskland* og *Voldtægten af Belgien*, og sidst *Den Vestindiske Krise*. Telegrammerne er inddelt efter de temaer der karakteriserer årsagen til de pågældende telegrammers standsning. Formålet med det er ligeledes, at undersøge telegrafcensuren i relation til sikkerheds- og neutralitetspolitikken, idet disse temaer afspejler sikkerheds- og neutralitetspolitiske problematikker.

Analysekapitel 3 undersøger omordningen af telegrafcensuren i november 1916, og vedrører således den sidste del af problemformuleringen: hvilke forhold der gjorde sig gældende for omordningen af censuren i november 1916. Dette kapitel vedrører de samme emner som den eksisterende forskning udarbejdet af Andres Marklund og Jacob Vrist Nielsen, hvis analyser tager afsæt i omordningen af 1916, og censuren frem til krigens afslutning. Denne dimension og periode fra 1916 til krigens afslutning, er den mest undersøgte i forskningen. Derfor undersøger jeg dimensioner af omordningen af 1916, der ikke tidligere er undersøgt. I analysekapitlet undersøges, hvilken betydning den etablerede censur og sikkerheds- og neutralitetspolitikken havde for omordningen af telegrafcensuren og det skandinaviske samarbejde.

Afgrænsning

I Analysen undersøges kun forholdene for telegrafcensuren fra august 1914 til november 1916. Afgrænsningen bunder i to primære årsager. Praksissen for telegrafcensuren fra november 1916 til 1918, er grundigt belyst i Jacob Vrist Niensens afhandling. Desuden undersøger jeg karakteren af telegrafcensuren. Hvor analysen primær beror på standsede og censurerede telegrammer, for at undersøge hvilke forhold der var gældende for standsningen og censuringen af telegrammerne.

De kilder jeg har brugt til at undersøge forholdene for censuren i krigens første år er lokaliseret i arkivalier fra telegrafvæsnet. Med omstruktureringen i november 1916, flyttes censurarbejdet fra

telegrafvæsnet til udenrigsministeriets Pressebureau, hvormed de kilder der kan benyttes til at belyse telegrafcensuren i de sidste år, skal lokaliseres i udenrigsministeriets arkiver.

Det fremgår af de arkivalier jeg har gennemgået fra udenrigsministeriet, at der forsat blev taget kopi, af de standsede telegrammer efter 1916. Jeg ved ikke om disse kilder er bevaret, men det er plausibelt, men grundet den afgrænsede tidsperiode til udfærdigelse af specialet, har jeg ikke haft tid og mulighed til at søge efter disse kilder.

I *Udenrigsministeriets Gruppeordnedes sager 110X.9.B.F*, er der arkivalier der vedrører censuren fra 1916 til krigens afslutning. Problematikken er at det kun indeholder arkivalier vedrørende censurens administrative drift, der er således ingen eksempler på standsede telegrammer eller sager vedrørende censurens udførsel, formål og virke.

For videre at undersøge karakteren af censuren, kunne der benyttes arkivalier fra Københavns kriminal- og politirets arkiver, idet der er enkelt eksempler på, at telegrafvæsnet har samarbejdet eller assisteret københavnspoliti.⁵³ Generalstabens arkiver, kan ligeledes indeholde oplysninger, idet der også er eksempler på at de har samarbejdet med telegrafcensuren.⁵⁴ Der kan endvidere forekomme at være materiale der omhandler censuren i arkivalier fra Ministeriet for Offentlige Arbejder, idet telegrafvæsnet var underlagt dette ministerium.

Fra alliancepolitik til neutralitetspolitik

Det følgende afsnit er en redegørelse af Danmarks sikkerhedspolitiske situation efter den Anden Slesvigske Krig, frem til Første Verdenskrig, og Danmarks ståsted ved krigsudbruddet i august 1914.

Sikkerhedspolitik efter 1864

Danmarks sikkerhedspolitik i tiden omkring den Første Verdenskrig var formet af den Anden Slesvigske Krig. Det overvældende nederlag til den preussiske hær, og de efterfølgende forhandlinger om en ny grænsedragning, hvor stormagterne Storbritannien og Frankrig interвенerede, formede eftertidens politikere. De danske politikeres selvbillede og deres forståelse af Danmark ændredes og eftertidens mantra lød: hvad ud ad tabes skal indad vindes. Nationalstaten Danmark var under opbygning, på samme måde som det skete i resten af Europa i midten af 1800-tallet. Stormagternes selvbillede ændredes fra at være orienteret omkring en imperialistisk identitet, til at fokusere på den nationale selvforståelse, hvilket ville få en væsentlig betydning for verdenskrigens udbrud. Historiker Henrik

---

⁵³ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Til Telegrafdirektoratet fra Kjøbenhavns Kriminal- og Politirets 4de- Kriminalkammersprotokol. 27.8.1914

⁵⁴ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 29.8.1916

Jensen beskriver stormagterne som værende straffefanger af deres nationalstolthed, og når dennes trues eller krænkes, var de nødsaget til at handle, dette i sammenhold med traktatlige forpligtigelser, førte stormagterne mod krigen.⁵⁵

Nederlaget efter den Anden Slesvigske Krig i 1864, medførte en ændring i opfattelsen af Danmark som militær nation. Nederlaget viste, at Danmark militært ikke kunne hamle op med Europas stormagter. Med hærloven af 1867 blev forsvarsstrategien lagt om, og efterfølgende baseret på mindre mobile enheder der skulle kunne operere sammen med en europæisk stormagtshær.⁵⁶ Det stod klart, at Danmark ikke kunne stå alene, så efterfølgende var sikkerhedspolitikken baseret på et samarbejde med europæiske stormagter. Men strategien om en stormagtshærs støtte, i tilfælde af at angreb på Danmark, ændres efter den Fransk-preussiske Krig i 1871. Preussen havde indledt en krig mod Frankrig og havde i 1871 vundet og annekteret den franske provins Alsace-Lorraine. Krigen havde vist, at Preussen var en uovertruffen militærmagt, hvilket udfordrede principperne fra hærloven af 1867, der fordrede en stormagtsalliance, hvilket ikke længere fremstod som en sikker politik.⁵⁷

Partiet Højre havde i provisorietiden, under ledelse af konseilspræsident J.B.S. Estrup, gennemtrumfet, at det københavnske forsvar skulle udvides. Dette førte til opførelse af Københavnsbefæstning og Vestvolden, der stod færdige i 1892. Venstrereformpartiet var modstandere af dette: for det første mente de, at vedtagelsen om opførelsen af Københavns befæstning var grundlovsstridigt, idet et flertal i landstinget havde været imod. For det andet hvilede Højres forsvarsstrategi på, at befæstningen skulle kunne forsvare hovedstaden og holde en mulig fjende som Tyskland, i skak. Indtil en anden stormagt ville kunne komme hovedstaden til undsætning, primært Storbritannien, og støtte hovedstaden fra søside. Venstrereformpartiet mente, at dette hvilede på et forældet og spinkelt grundlag, og som den Fransk-preussiske Krig også havde slået fast, ville støtten fra en stormagt ikke være et sikkert grundlag at basere sikkerhedspolitikken på.⁵⁸

Da I.C. Christensen fra Venstrereformpartiet blev konseilspræsident i 1901, lagde han an til et forsvarsforlig med Højre. I.C. Christensen var tidligere modstander af et stærkt forsvar, men så nødvendigheden af en ny reform af hæren, da hærloven af 1867 var bevist utilstrækkelig. Dette medførte, at

---

⁵⁵ Jensen 2014: 26

⁵⁶ Lidegaard 2011: 53

⁵⁷ Lidegaard 2011: 56

⁵⁸ Lidegaard 2011: 56-57

den antimilitaristiske fraktion af partiet brød ud og dannede det radikale venstre i 1905. Marineministeriets direktør Kofod-Hansen, der senere blev viceadmiral og chef for søværnet, forsvarede den forestilling, at Danmark var indenfor Tysklands strategiske interessefelt, og at sikkerhedspolitikken derfor måtte hælde mod Tyskland. Alternativet, hvor neutraliteten blev hævdet ved en britisk alliance, ville utvivlsomt trække Danmark ind i en konflikt, hvis der udbrød krig mellem de to stormagter.⁵⁹ Ræsonnementet var besynderligt, idet der i befolkningen og regeringen herskede et tyskerhad, der bundede i nederlaget i 1864 og tabet af Slesvig, men denne politik overfor Tyskland var den strategisk klogeste.⁶⁰ Kofod-Hansens ræsonnement, kom til at danne grundlag for hærloven af 1909, der foreskrev, at der skulle opføres en række nye kystbefæstninger der skulle forsvare hovedstaden, og at landbefæstningen skulle nedlægges, hvilket skulle ske i 1922. Hærloven af 1909 underbyggede neutraliteten hældende mod Tyskland, idet kystbefæstningen med forter og batterier rettedes mod Storbritannien og landbefæstningen rettedes mod Tyskland. Og da landbefæstningen forstod nedlæggelse, var det politiske grundlag for hærloven af 1909, præget af at være tysk orienteret.⁶¹

Da det Radikale Venstre kom til magten, var de forsat modstandere af forsvarsforliget, men respekterede den demokratiske proces, der havde sikret dets indførelse. Peter Munch blev forsvarsminister i 1913, og var af den overbevisning, at et stærkt forsvar ville sætte Danmark i en risikabel position, da det ville øge risikoen for et tysk angreb i tilfældet af en europæisk konflikt. Munch var modsat fortalende for samarbejde og diplomati, og mente, at Danmarks sikkerhed kunne opnås gennem internationalt fredsarbejde.⁶²

Neutraliteten under Første Verdenskrig byggede på en alliancefri politik, der havde sin start i 1800-tallet efter Napoleonskrigene, og havde lidt sit endelige efter den Fransk-preussiske Krig i 1871. Ved verdenskrigens udbrud, blev neutraliteten hævdet af alle partier, fordi der intet alternativ var, og fordi forestillingen om alliancepartnere der ville kunne beskytte Danmark i tilfældet af et tysk angreb var afskrevet med I.C. Christensen og indførelse af Hærloven af 1909.⁶³

---

⁵⁹ Lidegaard 2003: 17

⁶⁰ Lidegaard 2003: 17

⁶¹ Lidegaard 2003: 17-18

⁶² Lidegaard 2003: 21

⁶³ Lidegaard 2003: 24

Danmarks ståsted ved krigsudbruddet

Dagen for Østrig-Ungarns krigserklæring mod Serbien den 28. juli, mødtes den radikale udenrigsminister Erik Scavenius med Tysklands gesandt i København, Brockdorff-Rantzau, for at diskutere situationen mellem Serbien og Østrig-Ungarn, og hvorvidt dette ville kunne udvikle sig til en europæisk krig, hvor også Tyskland og Rusland blev involveret. Brockdorff-Rantzau informerede yderligere Scavenius om, at konflikten kunne føre til vanskeligheder for forholdet mellem Danmark og Tyskland, idet Tyskland ville anse en dansk mobilisering for en trussel, der ville medføre, at tyske tropper blev sendt til Nordslesvig.⁶⁴ Scavenius var bekymret, fordi denne udtalelse fra den tyske gesandt betød, at den tyske mistillid til Danmarks hensigter stadig eksisterede.⁶⁵ Nogle uger forinden i Nordslesvig, var der iværksat masseudvisninger. Dette var ligeledes et eksempel på den tyske aggressivitet overfor Danmark, der medførte, at Scavenius talte Brockdorff-Rantzau efter munden under deres møde den 28. juli. Dette var en strategi Scavenius ville benytte krigen igennem.⁶⁶

Om natten mellem den 4. og 5. august, brød krigen ud mellem Storbritannien og Tyskland. Tidlig morgen den 5., blev der fra Lolland observeret tyske skibe, i færd med at spærre Langelandsstrædet med søminer. De militære chefer og ministre, Ove Rode, Dr. Munch, T.H. Zahle og Scavenius, blev samlet, da de frygtede, at dette var forberedelsen til et tysk angreb mod Danmark. Til alles forbavselse var det ikke tilfældet. Gesandt Brockdorff-Rantzau fremlagde udenrigsministeriet en forespørgsel, der mest af alt havde karakter af et ultimatum, om, at den danske flåde kunne spærre Storebælt med søminer. Idet Storbritannien havde erklæret Tyskland krig, skulle spærringen rettes imod begge de krigsførende parter. Danmarks sikkerhedspolitik var baseret på, at ved en eventuel konflikt mellem stormagterne, stod gennemsejlsfarvandene åbne. Den tyske forespørgsel udfordrede således et grundlag for sikkerhedspolitikken.⁶⁷ Viceadmiral Kofod-Hansen, chef for søværnet, var resolut og mente, at der hurtigst muligt skulle handles på det tyske ønske, og spærre Storebælt med søminer. Han mente det var en nødvendighed, af frygt for, at en uoverensstemmelse med Tyskland, ville medføre besættelse af dele af dansk territorium.⁶⁸ Dette var et uventet svar, idet Kofod-Hansen i tidligere sammenhænge, havde hævdet, at det ville være et brud på Danmarks neutralitet, hvis de krigsførende nationer blot sejlede ind i dansk farvand.⁶⁹ Hans ræsonnement var, at hvis flåden ikke spærrede

---

⁶⁴ Sjøqvist 1973: 108

⁶⁵ Sjøqvist 1973: 109

⁶⁶ Sjøqvist 1973: 109

⁶⁷ Sjøqvist 1973: 116-117

⁶⁸ Sjøqvist 1973: 118

⁶⁹ Sjøqvist 1973: 110

Storebælt, ville Tyskland selv gøre det, hvilket ville være en direkte krænkelse af landets neutralitet. Regeringen kunne afværge et tysk neutralitetsbrud, ved at flåden spærrede Storebælt, men i den situation ville der opstå et andet problem: forholdet til England.

Hvordan ville den britiske regering, opfatte den danske situation? Scavenius frygtede, at de imødekommende handlinger overfor Tyskland kunne skade forholdet til Storbritannien, der nu ville have et større mishag overfor Danmark.⁷⁰ Men Storbritannien havde, allerede i årene inden krigen, afskrevet Danmarks som interesseområde. Det britiske udenrigsministerium havde forståelse for Danmarks situation overfor Tyskland, og hvorfor det var nødvendigt at følge den tyske forespørgsel, der i britiske øjne blev betragtet som et tysk krav.⁷¹ Det britiske parlament havde ingen intentioner om at indgå i en konflikt i dansk farvand, eller påvirke Danmark, der ville tvinge regeringen til at afvige fra den tysk-orienterede sikkerhedspolitik.⁷² Den 5. august kl. 14.30 mødte ministrene og hærcheferne på Amalienborg til statsråd for at drøfte situationen, med kong Christian d. X, der til ministrenes store overraskelse, argumenterede for en mineudlægning. Kongens argumentation vakte genklang hos de fremmødte, fordi det var samme argumenter Kofod-Hansen tidligere havde fremsat. Sammentræffet skyldtes, at viceadmiralen tidligere havde drøftet sagen med kongen, i et forsøg på at overtale ham til en mineudlægning.⁷³ Årsagen til ministrene var forbavsede skyldtes, at kongen var pro-britisk, og kritisk overfor den tyskvenlige udenrigspolitik de Radikale med Scavenius repræsenterede. Det var en tid og situation, der af alle involverede, var præget af stor nervøsitet. Historiker Viggo Sjøqvist betegner det som en af de mest dramatiske dage i Danmarks nyere historie.⁷⁴

Opsamling

Den sikkerhedspolitiske situation op til, og under, den Første Verdenskrig, var præget af forholdet til Tyskland. Efter krigen i 1864 blev det klart, at Danmark ikke var en militærmagt, og sikkerhedspolitikken blev efterfølgende rettet til således, at formålet var, at hævde Danmarks neutralitet. Først i forhåbning om potentielle alliancepartnere, men efter den Fransk-preussiske Krig i 1871, stod det klart, at Tyskland var en uovertruffen militærmagt. I begyndelsen af 1900-tallet rettedes sikkerheds- og neutralitetspolitikken ind efter tyske forhold. Københavns forsvar blev udvidet med yderligere

---

⁷⁰ Sjøqvist 1973: 119

⁷¹ Kaarsted 1974: 35

⁷² Kaarsted 1974: 40

⁷³ Sjøqvist 1973: 122

⁷⁴ Sjøqvist 1973: 116

kystbefæstninger, der var orienteret imod et britisk angreb, for at sikre Tysklands tillid om dansk neutralitet. Dette med forhåbningen om, at det ville sikre en garanti for, at Tyskland ville respektere neutraliteten. Det tyske ultimatum om mineudlægningen den 5. august, er ligeledes et eksempel på regeringens politiske velvillighed overfor Tyskland, og hvorledes neutralitetspolitikken handlede om, at sikre et forsat godt forhold til de krigsførende nationer. Hermed kunne en dansk okkupation undgås.

Analysekapitel 1: Censuren af telegrafvæsnet

Analysekapitlet undersøger telegrafcensurens struktur fra krigsudbruddet i 1914, og hvordan censuren udformedes i krigens første tid. Analysekapitlet er udarbejdet med afsæt i regler og bekendtgørelser udstedt af telegrafdirektoratet.

Formålet med censuren

En måned efter mordet i Sarajevo, havde Østrig-Ungarn erklæret Serbien krig, og 1. august erklærede Tyskland krig mod Rusland. Den danske regering handlede resolut og bevidst om udviklingen i Europa, og udenrigsministeriet indførte censur af telegrafvæsnet fra den 1. august 1914.⁷⁵ Med indførelsen af censuren, førte telegrafdirektør Niels Rasmusen Meyer en journal, *Censurbogen*, over samtlige bekendtgørelser og skrivelser til telegrafstationerne, vedrørende retningslinjer for censuren. Den første bekendtgørelse blev skrevet og udsendt til samtlige stationer den 1. august 1914: ”Presse og andre Telegrammer fra danske Stationer indeholdende sensationelle og urigtige Meddelelser om danske Forhold og Stemninger maa ikke afsendes til Udlandet”⁷⁶. Den første regel for censuren af telegrafvæsnet under krigen, var gældende for alle telegrammer, men pressetelegrammer nævntes for sig. Dette skyldtes, at censuren særligt var henvendt pressen. En grund til, at denne bekendtgørelse særligt er henvendt pressen, skyldes telegrafvæsnets struktur. Alle var berettigede til at benytte telegrafvæsnet, men de primære brugere var erhvervslivet og pressen. Telegrafi var et bekosteligt kommunikationsmiddel, idet der blev betalt per ord. Dette medførte, at telegrammer blev affattet så kort som muligt, og telegrafen blev kun forfordelt over brevet, når det var nødvendigt at kommunikere hurtigt, fremfor at give lange velbegrundede svar. Det kommunikationsbehov telegrafen opfyldte, var ikke tilgængeligt for den almene befolkning, bekostningerne taget i betragtning, derfor var censuren heller ikke målrettet privattelegrammer.⁷⁷

---

⁷⁵ Nielsen 2021: 64

⁷⁶ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 1.8.1914

⁷⁷ Headrick 1991: 5

Pressetelegrammer blev, fra censurens oprettelse, behandlet med en større forsigtighed end almindelige telegrammer i relation til censuren.

” (...) samtlige Telegrammer, der indleveres paa de kjøbenhavnske Stationer, med Adresse til Telegrambureauer eller Blade i Ud- og Indland samt alle ankommende Telegrammer adresserede til herværende Telegrambureauer og Blade, forinden de overgives til Ekspedition i Udleveringskontoret, forelægges den tjenestegørende Overtelegrafist ved Indlevering henholdsvis udlevering”⁷⁸

Retningslinjerne for pressetelegrammer var strammere end for almindelige telegrammer. De skulle alle, om de åbenlyst eller ej var i uoverensstemmelse mod de gældende censurregler, gennemses af overtelegrafisten, på den pågældende station. Pressen var således underlagt en mere omfattende censur end den almindelige befolkning, og denne særlige agtpågivenhed overfor pressen, kan tolkes som at udenrigsministeriet anså pressen for at kunne udgøre en trussel. Pressens kontakt med, særligt telegrambureauer, kunne sætte Danmark i en prekær situation, hvis særlige danske forhold her blev fremlagt. Derfor var der særlige kriterier for censur af pressetelegrammer, som overtelegrafisterne skulle forholde sig til:

”(...) 1) at de [telegrammerne] er affattede i Overensstemmelse med de af Telegrafdirektoratet til enhver Tid givende Ordre angaaende Telegrammers Affattelse, 2) at de ikke indeholder noget som helst, der vedrører danske militære Foranstaltninger eller militære Forhold, 3) at de ikke indeholder noget, der om end kun indirekte kan siges at være stridende mod Landets neutrale Stilling, herunder Gengivelser af øjensynlig fornærmelige og stødende Udtalelser i udenlandske Blade om de krigsførende Magters Fyrstehuse, Regeringer og Institutioner.”⁷⁹

At telegrammerne adresseret til, eller afsendt af pressen, ikke måtte indeholde noget vedrørende landets neutrale stilling, om end kun indirekte, indikerer en større agtpågivenhed, end vedrørende telegrammer der ikke associeres med pressen. Censurens primære formål, som det fremgår af første citat, var at standse telegrammer der indeholdt sensationel eller urigtige meddelelser om danske forhold og stemninger. Men i relation til pressen, måtte et telegram ikke befordres hvis det indirekte berettede om disse forhold. Der var således en større frygt forbundet med pressetelegrammer. Frygten kunne være forbundet til netop pressens omfang, idet et pressetelegram viderebragte nyhedsstof til telegrambureauer eller aviser, nationalt som internationalt. Disse særlige restriktioner var ikke kun forbeholdt

---

⁷⁸ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 30.9.1914

⁷⁹ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 30.9.1914

pressetelegrammer, men pressen generelt. Den 2. august 1914 blev der afholdt et møde med repræsentanter fra den danske presse, regningen, hæren, flåden og udenrigsministeriet. Her blev pressen orienteret om, at de med henvisning til de alvorlige udenrigspolitiske forhold, skulle "(...) iagttage den største Forsigtighed i Omtalen af de Magtgrupper, der staar overfor hinanden, da Omtalen af disse kan være af saadan Art, at den kan vække Mistillid til Danmarks ligelige Neutralitetspolitik,"⁸⁰. Udenrigsministeriet havde således fra krigsudbruddet et vågent øje på pressen, og det fremgår af mødereferatet og censurbogen, at pressen blev pålagt en øget kontrol. "(...) selv om Danmark for Øjeblikket er udenfor de europæiske Komplikationer og formentlige ogsaa vil vedblive at være det, vil den udenrigspolitiske Situation, alt efter som Afgørelsen nærmer sig, i skærpet Grad paalægge Pressen Agtpaaagivenhed".⁸¹ De skærpede retningslinjer pressen blev pålagt, og indvilligede i, skyldtes at udenrigsministeriet frygtede pressen ville kunne kompromittere neutraliteten, hvorfor de skulle udvise denne skærpede agtpågivenhed.

De skærpede retningslinjer for pressen, der indførtes med telegrafcensuren, opfylder flere kriterier af David Lyons definition af overvågning. Lyon definerer overvågning som en fokuseret og rutinemæssig opmærksomhed, med henblik på at lede, påvirke, beskytte eller styre.⁸² Telegrafcensuren opfylder flere af disse kriterier, idet censuren var rutinemæssige. Det rutinemæssige perspektiv kommer til udtryk i retningslinjerne for censuren, der gjorde det klart, at alle pressetelegrammer skulle standses, og reglerne var tydeligt formuleret, i forhold til hvad et pressetelegram måtte indeholde og ikke indeholde. Praksissen for censuren af pressetelegrammer var således stringent og ensartet. Censuren var ligeledes fokuseret i relation til telegrammernes indhold. Omhandlede et telegram landets neutrale stilling, skulle det censureres. Lyon argumenter for, at overvågningen skal være drevet af noget mere end blot nysgerrighed.⁸³ Overvågning skal således være formålstyret, hvilket ikke kommer til udtryk via censurbogen. Andreas Marklund skriver, at telegrafvæsnet som institution, grundet måden telegrafteknologien fungerer på, er som skabt til overvågning.⁸⁴ Til trods for, at telegrafvæsnet er som skabt til overvågning, er det ikke selvfølgelig, at overvågning finder sted. Teknologi kan fordre forhold for overvågning, men det er ikke et deterministisk forhold. Overvågning forekommer som følge af et overlagt menneskeligt incitament, hvilket ikke ekspliciteres i censurbogen.

---

⁸⁰ RA. Marinestaben. Emneordnede sager. Æske 30 c. København d. 1.9.1914

⁸¹ RA. Marinestaben. Emneordnede sager. Æske 30 c. København d. 1.9.1914

⁸² Albrechtslund 2016: 10

⁸³ Lyon 2007: 13

⁸⁴ Marklund 2017a:143

Struktureringen af censuren

Den 2. august 1914, udsendte telegrafdirektør Meyer en bekendtgørelse, der vedrørte telegrammernes affattelse. Telegrafcensuren blev udvidet således, at chifre og koder ikke længere var lovligt at benytte, med mindre, at en kodebog blev forelagt, således, at telegrafisterne kunne afkode telegrammets indhold. Telegrafdirektoratet betragtede det ikke som et problem, at et telegram var affattet i kode, hvis blot telegrafpersonalet, med de rette redskaber, kunne forstå telegrammets indhold.

”Ved Indleveringen af private Telegrammer til Udlandet affattede i Chiffersprog, Codesprog eller indeholdende forkortede Handels udtryk o. lign. skulle Stationerne søge at formaa Afsenderne til at redigere Telegrammet til klart Sprog under Hændvisning til, at de i modsat Fald er udsat for at stoppes eller vesenlig forsinkes. Forlanges det dog afsendt i oprindelig Form, skal Stationen forlange Codebog fremlagt, saaledes at den kan forstaa Teksten. Privattelegrammer til Udlandet af sensationel eller urigtigt Indhold om danske Forhold, Tilstande eller Stemninger maa ikke afsendes.”⁸⁵

De samme regler var gældende for brugen af *handelsudtryk*. Almindelige handels- og forretningsudtryk var forsat godkendt, herskede der tvivlsspørgsmål forbundet til et udtryks betydning skulle det noteres til efterretning, for telegrafpersonalet, på originaltelegrammet⁸⁶. Handels udtrykkende var dermed forsat tilladt, i det omfang deres betydning blev tydeliggjort for telegrafpersonalet.

I slutningen af august 1914, blev der indført en række retningslinjer for udfærdigelsen af telegrammer, der skulle sikre en højere grad af uniformitet.

”Fra den 27. [27. august 1914] ds. skal alle Privattelegrammer i Indlandet og til og fra Udlandet være affattet i klart Sprog paa Dansk, Svensk, Norsk Tysk, Fransk eller Engelsk. Telegrammer til udlandet skal have fuldstændig Adresse. (...) Telegrammets Tekst skal have et for Stationernes forstaaeligt Indhold, men kan indeholde almindelige Handelsudtryk som fob, cif og lignende. Telegrammer, hvis Tekst kun består af et enkelt Ord maa ikke modtages. Ved Indlevering skal alle Telegrammer til efterretning for Indleveringsstationerne forsynes med Afsenderens Navn og Adresse. Nægter Afsenderen at opgive dette, skal Telegrammet afvises. Telegrammer fra Udlandet affattede i aftalt eller hemmeligt Sprog udleveres ikke til Adressaten, men skal tilbageholdes.”⁸⁷

---

⁸⁵ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 2.8.1914

⁸⁶ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 3.3.1915

⁸⁷ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 26.8.1914

Denne bestemmelse konstituerer elementer for telegrammernes affattelse, og omhandler således ikke telegrammernes egentlig indhold, men eksemplificerer en af to funktioner, som bestemmelserne for telegrafcensuren havde. Den ene af de to genrer som bestemmelserne kan karakteriseres som, er regler for selve strukturen af censuren, og desuden regler for, hvad et telegram måtte indeholde. Dette var den væsentligste del, selve essens af censuren, de sensationelle og urigtige meddelelser om danske forhold og stemninger, som et telegram ikke måtte indeholde. Den anden gruppe af bestemmelser, som det ovenstående citat, er regler og retningslinjer, der ikke er direkte henvendt censuren, men henvendt til telegrafvæsnetts personale der udførte censurarbejdet. Formålet med disse retningslinjer var at sikre et niveau af gennemsigtighed. Telegrammerne skulle være i et sprog der var forståeligt for telegrafisterne. Hvormed koder ikke var tilladt, og handelsudtryk i form af forkortelser kun var tilladt, hvis deres betydning blev forklaret for telegrafisterne. Disse retningslinjer vedrørte ikke censuren, men telegrafpersonalet, og formålet med retningslinjerne var således, at telegrafpersonalet kunne forstå telegrammernes indhold, hvilket var en forudsætning for at de kunne udføre censurarbejdet.

Ikke alle telegrammer, var underlagt censur. Der er enkelte undtagelser, såsom telegrammer, der transiterede Danmark, disse var ikke af betydning for den danske censur, idet den udelukkende var centreret omkring danske forhold.⁸⁸ Statstelegrammer og telegrammer imellem konsuler og deres henværende gesandtskaber, samt meteorologiske telegrammer, var på samme vis ikke omfattet af reglerne for censur⁸⁹.

Telegrafcensuren var ikke en hemmeligholdt praksis, borgerne var bevidste om censuren. Det fremgår af censurbogen, at det ikke var intention at hemmeligholde denne aktivitet. Bekendtgørelserne vedrørende telegrammernes affattelse, har været kendt for borgerne. Dette har været en nødvendighed, for at de har kunnet benytte sig af telegrafvæsnet. Det fremgår ligeledes i censurbogen, i form af procedurer for afvisning af telegrammer ved indlevering.

”Indleverede Telegrammer, der skønnes ikke at kunne passere, skal altid tilbagegives Afsenderen tillige med det erlagte Gebyr, men alle vedkommende bedes instrueres om, at Afvisningen ikke maa begrundes med andet, end at Telegrammet omhandler militære Forhold, eventuelt at det er uforeneligt med Neutraliteten”⁹⁰

---

⁸⁸ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 27.8.1914

⁸⁹ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 26.8.1914

⁹⁰ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 16.12.1915

Afviste telegrammer blev tilbagebragt og prisen for ekspedition tilbagebetalt, brugerne af telegrafvæsnet har haft kendskab til censuren og praksissen har ikke været hemmeligholdt. Men grunden for afvisning har ikke været uddybet, den eneste kommentar telegrafisterne måtte videregive var, at telegrammet var i modstrid med landets neutrale stilling. Det fremgår gentagende gange, at personalet ikke måtte diskutere årsagen til standsningen af telegrammer, hverken telefonisk, eller ved personlig indlevering.⁹¹ Hvis brugerne ønskede at indgive en klage over standsningen af deres telegram, skulle de rette henvendelse til telegrafdirektoratet.⁹²

Ifølge Sune Christian Pedersen er censur en overvågningspraksis, der er den diametrale modsætning af den hemmelige overvågningspraksis spionage. Hvor spionagens formål er indsamling af information i det skjulte, opererer censuren i det utilslørede, idet censur ikke omhandler indsamling af information eller efterretning, men kontrol.⁹³ Telegrafcensuren omhandlede, ud fra Pedersens definition, kontrol, idet praksissen for telegrafcensuren, ikke forgik i det skjulte, men var offentlig kendt. Det fremgår idet, at brugere af telegrafvæsnet blev informeret i det tilfælde, at de forbrød sig mod censureglerne og blev henstillet til, at omformulere deres telegram således, at det kunne befordres. Dette er ligeledes et væsentligt element af Lyons definition af overvågning. Ifølge Lyon er overvågningspraksisser begrænset til et felt/område, og overvågningen kan kun forekomme i det henseende, at et subjekt bevæger sig ind på det felt/område, hvor vedkommende bliver iagttaget og dermed bliver underlagt overvågning. Overvågning, ifølge Lyon, forudsætter således deltagelse fra den overvågedes side. Lyon argumenterer hermed for, at overvågning forudsætter en aktiv deltagelse, der i denne sammenhæng udmøntes i den frivillige benyttelse af telegrafvæsnet.

Delkonklusion

Ved Første Verdenskrigs udbrud, blev der indført censur ved telegrafvæsnet. Censuren vedrørte alle telegrammer, der var til og fra udlandet, men retningslinjerne for censuren var særligt målrettet pressetelegrammer, adresseret til ind- og udland. Pressen var i udenrigsministeriets søgelys, og blev anset for, at kunne udgøre en trussel imod landets Neutralitetspolitik. Reglerne for censuren var specifikke og strukturerede, idet der var tydeligt definerede kriterier for hvad et telegram måtte vedrøre, men intentionen med telegrafcensuren fremgik ikke.

---

⁹¹ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 12.7.1916

⁹² RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 16.12.1915

⁹³ Pedersen 2008: 14-15

Analysekapitel 2: Censur og sikkerhed

Dette analysekapitel vil undersøge hensigten med telegrafcensuren. I kapitlet tages der udgangspunkt i en række standsede og censurerede telegrammer, med henblik på at undersøge hvilke forhold, der var gældende for telegrammernes standsning og censurering, for hermed, at kunne belyse telegrafcensurens overordnede formål. Analysekapitlet tager udgangspunkt i en række karakteristiske og eksemplariske telegrammer, der demonstrerer tendenser i telegrafcensuren.

Kontrol med opinionen

I censurbogen, der indeholder samtlige regler og retningslinjer for telegrafcensuren, fremgår det, at censurarbejdet var forbeholdt både indgående og udgående telegrammer. I den første bekendtgørelse af 1. august 1914, fremgår det, at censuren var forbeholdt telegrammer der befordres fra Danmark til udlandet. Dette kan således pege i den retning, at det var de udgående telegrammer, der var vigtigst at censurere.⁹⁴ I de efterfølgende bekendtgørelser fra september 1914, fremgår det ligeledes, at også telegrammer fra udlandet adresseret til en modtager i Danmark, også var underlagt de til en hver tid gældende regler for censur.⁹⁵ Det fremgår således ikke af censurbogen, om det var de ind eller udgående telegrammer der var de væsentligste at standse og censurere. Men i en kasse på rigsarkivet fra telegrafdirektoratets sekretariat, der er markeret med ”Verdenskrigen 1914-1919, standsede telegrammer”, er hovedparten af disse telegrammer sendt fra udlandet til Danmark.⁹⁶ Grunden til, at der ikke findes genparten af telegrammer sendt fra Danmark til udlandet, skyldes, at de blev censureret før de blev ekspederet.⁹⁷ Denne kasse indeholder således telegrammer, der er modtaget på danske telegrafstationer, hvorefter de er blevet censureret før udlevering, og i enkelte tilfælde helt tilbageholdt. De standsede telegrammer giver således et indblik i telegrafvæsnets arbejde med censuren.

Flere af disse standsede telegrammer er fra den udenlandske presse, primært den europæiske, og i særdeleshed det britiske nyhedsbureau Reuters, men enkelte telegrammer er også fra USA. Til fælles for de udenlandske pressetelegrammer var, at de var adresseret til de danske dagblade, eller det danske nyhedsbureau Ritzau.⁹⁸

---

⁹⁴ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Visdomsbøger: Censurbog 1.8.1914

⁹⁵ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Visdomsbøger: Censurbog 30.9.1914

⁹⁶ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k

⁹⁷ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9A. Telegrafdirektøren til Departementschef kammerherre H. Zahle 30.9.1916

⁹⁸ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k

Overtelegrafbestyreren i København meddelte den 2. november 1914 telegrafdirektoratet, at et pressetelegram fra London, adresseret til dagbladet Politiken, der var modtaget dagen forinden, var blevet standset. Overtelegrafbestyreren havde, som de gældende regler forskrev det ved standsning af telegrammer, vedlagt en kopi af telegrammet til telegrafdirektoratet. Henvendelsen fra overtelegrafbestyreren til telegrafdirektoratet var proforma, og skyldtes de gældende regler, at telegrafdirektoratet skulle underrettes om alle standsede telegrammer og have en kopi af disse.⁹⁹ Idet telegrafdirektoratet modtager kopien og underretningen om det standsede telegram, er det forinden blevet censureret og viderebefordret. Af de standsede telegrammer er pressetelegrammerne alle øjensynligt længere end eksempelvis telegrammer fra erhvervsdrivende. Denne forskel i telegrammernes længde muliggør, at de kan censureres. Tekststykker kan udelades uden at sammenhængen og forståelse af telegrammet kompromitteres. I dette telegram fra London til Politiken, er en passage midt i telegrammet markeret med rødt. Overtelegrafbestyreren i København informerede telegrafdirektoratet om, at denne del er udeladt i det endelige telegram, som Politiken modtog.¹⁰⁰ Telegrammet omhandlede krigsudviklingen på Vestfronten, og beskriver indledningsvis hvorledes Belgierne har formået, at holde en stilling i Flandern, nær floden Yser, i ti dage, hvilket i telegrammer bliver beskrevet som en heroisk bedrift. Efter den censurede del, fortsætter telegrammet med krigsudviklingen. Den franske modstandsbevægelse, i den okkuperede del af fransk Flandern, berettede, at tyrkiske krigsskibe havde bombarderet russiske havne, uden ordre til at angribe, og uden at Tyrkiet havde tilstillet Rusland en officiel krigserklæring.¹⁰¹ Den censurede part af telegrammet derimod, omhandler ikke krigsudviklingen, men den tyske prins Eitel Friedrich, søn af kejser Wilhelm II

“reuters paris prince eitel fritz leaving chateau du vivier choisyaubac where taken up quarters wrote on door few lines expressing regret not finding proprietors home when did them honour visit domain prince took with him wagonload furniture their valuables at conde sur escant germans tried pull down statue general de saint mars harnessed fifty met ropes statue failed move it then fired hundreds shot bullets flalling against hard bronze municipality decided leave bulletmarks symbol german culture”¹⁰²

---

⁹⁹ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Visdomsbøger: Censurbog 29.6.1916 & RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k

¹⁰⁰ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Overtelegrafbestyreren Kbh. Til telegrafdirektoratet 2.11.1914

¹⁰¹ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. K467

¹⁰² RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. K467

Årsagen til, at denne del af telegrammet blev underlagt censur, og udskrevet af det endeligt ekspederede telegram, kan begrundes med henvisning til bekendtgørelsen fra telegrafdirektoratets censurbog, vedrørende standsning af pressetelegrammer der indeholder noget: "(...) der om end kun indirekte kan siges at være stridende mod Landets neutrale Stilling, herunder Gengivelser af øjensynlig fornærmelige og stødende Udtalelser i udenlandske Blade om de krigsførende Magters Fyrstehuse, Regeringer og Institutioner"¹⁰³ I forhold til den resterende ordlyd i telegrammet, kan måden prinsen og Tyskland omtales på, betragtes som værende stødende og fornærmende, idet, at der skrives, at kommunen vælger at beholde den ødelagt statue som et symbol på tysk kultur. På denne måde skildres Tyskland som et destruktivt og ødelæggende folkefærd, hvilket er årsagen til, at denne del er udeladt af telegrammet.

En måned forinden denne sag, er et pressetelegram fra Paris til nationaltidende blevet standset af samme årsag. Telegrammets indhold blev redigeret, og et afsnit fjernet før det blev viderebefordret til Nationaltidende.¹⁰⁴ Telegrammet omhandlede tysk våbenproduktion og påstande om, at Tyskland nægtede anklager om, at de producerede dum-dum-kugler, men i Holland var en kopi blevet udgivet af den tyske våbenproducent Mausers produktionskatal. Hvor det fremgik, at den type projektiler netop blev produceret. Telegrammet forsætter efterfølgende med at diskutere omkostningerne for krigen, og hvorledes det vil blive en bekostelig affære for Tyskland at forsætte krigen.¹⁰⁵ Intet i Telegrammet vedrørte eller omhandlede danske forhold, alligevel var et afsnit midt i telegrammet fjernet. Det censurerede afsnit omhandlede anklager mod den Tyske kronprins Wilhelm af Preussen. Den franske baronesse de Baye, havde anklaget kronprinsen for at have begået indbrud i slottet Chateau de Baye, og var kommet derfra med en række kostbarheder.¹⁰⁶ I det censurerede afsnit af telegrammet, står der ligeledes, at det ikke er registreret hvad der er blevet stjålet, hvilket er en svag antydning om, at historien muligvis kan være et rygte, men det bliver hverken be- eller afkræftet. Årsagen til censureringen af dette telegram, er samme grund som forrige, det indeholder anklager mod det tyske fyrstehus, hvilket er en direkte grund til censurering ifølge de gældende retningslinjer for censuren.¹⁰⁷

Et lignende telegram, fra London til Nationaltidende, standses d. 27. april 1915. Overtelegrafbestyreren i København informerede telegrafdirektoratet om standsningen af det givne telegram, og der

---

¹⁰³ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Visdomsbøger: Censurbog 30.9.1914

¹⁰⁴ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Overtelegrafbestyreren Kbh. Til telegrafdirektoratet 8.10.1914

¹⁰⁵ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. M281

¹⁰⁶ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. M281

¹⁰⁷ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Visdomsbøger: Censurbog 30.9.1914

var vedlagt en kopi af originaltelegrammet, hvoraf det fremgår: ” [at censoren] har strøget den med blaat indklamrede Slutning, som formenes at være af sensationelt Indhold.”¹⁰⁸ Det er således kun slutningen, der har været nødvendigt at censurere, for at telegrammet kunne viderebefordres til pressen. Telegrammet omhandlede den britiske og franske flådes fremstød i Dadanellerne ved Tyrkiet, og ifølge telegrammet, den nært forstående undergang af Tyrkiet som nation: “ (...) despite this excellent progress it must not be expected as indicated some quarters that fall of conitantinople is imminent Turkish capital rover seriously thrcatened and first step in abolition turkey as a nation has occurred with dramatic and unexpected rapidity (...) ”.¹⁰⁹ Telegrammet berettede efterfølgende om handelsmæssige problemer i Europa, og at tyske krigsskibe havde sunket brtiske og neutrale handelskibe. Dette kritiseres for at være ulogisk, både i krigs- og diplomatiske sammenhænge, da dette medførte problemer for Tyskland, herunder fødevaremangel.¹¹⁰ Den censurerede del af telegrammet omhandler de danske rederier, og de problemer de stod i, grundet Tysklands angreb på neutrale handelsskibe:

“representation from Danish minster have been given friendliest attention but no solution question is likely reached until Germany either by force arms or would pressure is compelled to desist from what every other government knows to be breach of civilization this may be cold comfort for Danish shipowners but they can only blame Germany for present situation”¹¹¹

Det fremgår af den vedlagte skrivelse fra overtelegrafbestyreren i København, at årsagen til standningen af telegrammet var, at telegrammets sidste del var af sensationelt indhold. Det var således kun telegrammet sidste del, der i henhold til reglerne for censuren, udgjorde et 'problem'. I telegrammet anføres et britisk blik på Tyrkiet, hvor det fremgår, at Tyrkiet som nation snart vil være udryddet. De negative betragtninger om Tyrkiet, og de britiske forhåbninger om landets snarlige udryddelse som nation, var ikke censureret, til trods for at det ikke omhandler egentlig krigsudvikling, men en britisk forhåbning om krigens gang. Det der censureres, er omtale om danske rederier, og at den dårlige, samt potentielt uforanderlige situation de står i, skyldes Tyskland alene. Censuren vedrørte således ikke en nødvendigvis dårlig omtale af centralmagterne, men negativ omtale af Tyskland, i denne sammenhæng forværrede handelsforhold i Danmark, forårsaget af den tyske flåde.

---

¹⁰⁸ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Overtelegrafbestyreren Kbh. Til telegrafdirektoratet 1.3.1915

¹⁰⁹ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. K436

¹¹⁰ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. K436

¹¹¹ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. K436

Telegrammerne indeholdt enkeltvis forskellige nyheder, på samme vis som nyhedssegmenter, den eneste fællesnævner for nyhederne var, at de vedrørte krigen. Disse emneskift i telegrammernes segmenter forekommer pludselige, og gjorde det muligt, at fjerne dele af et telegram, enten i midten eller afslutningsvis, uden at modtageren ville hæfte sig ved det. I de censurerede tilfælde indberettede overtelegrafbestyreren i København, telegrafdirektør Meyer, om, at ordantallet var ændret i telegrammerne, så det ikke fremgik for modtagerne, at telegrammerne var blevet censureret inden modtagelse.¹¹² Telegrafdirektoratet har hermed søgt, at viderebefordre det størst mulige antal telegrammer, og det har ikke været intentionen, at tilbageholde information for pressen, men derimod at kontrollere hvilken information, der kunne tilgå pressen. Ifølge Sune Pedersen, er dette også formålet med censuren. Han betegner censur som en overvågningsmetode, der vedrører kontrol, men dette kontrasterer hans overordnede definition af overvågning som ”løbende indsamling og opbevaring af viden”.¹¹³ I relation til David Lyons definition af overvågning opstår der et problem i forhold til Pedersen, idet Pedersen ikke berører formålet med kontrollen, det er blot strømning af information. Hvilket i forhold til Lyon er utilstrækkeligt, idet fundamentet for overvågning er at det udføres med et formål. Det kommer til udtryk i de gennemgåede telegrammer, at intention med censuren ikke var at indsamle viden, men at kontrollere og strømme den viden som tilgik pressen. At censuren også var fokuseret på de tilgående telegrammer, bevidner at censuren ikke kun skulle kontrollere hvilke oplysninger udlandet besad om danske forhold, men ligeledes kontrollere opinionen i Danmark. Telegrafvæsnet har således, på vegne af udenrigsministeriet, hindret den udenlandske presse i at dele dens fulde viden med den danske presse. Telegrafcensuren har således været et kontrolorgan, hvor igennem udenrigsministeriet søgte at kontrollere opinionen.

Handelskrigen

I analysekapitel 1 blev de gældende regler for telegrafcensuren præsenteret. Censurreglerne kan betragtes som værende generelle, men der forekom en undtagelse for disse generelle regler, i form af retningslinjer for telegrammer omhandlende samhandel og eksport til de krigsførende nationer.

I august 1914, tilføjede telegrafdirektør Meyer en bekendtgørelse til telegrafcensuren, der vedrørte handel med de krigsførende nationer. ”Telegrammer til Udlandet bestemt til Offentliggørelse maa ikke indeholde noget om Udførsel fra Danmark af Krigsmateriel, Heste og Vaaben.

---

¹¹² RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Overtelegrafbestyreren Kbh. Til telegrafdirektoratet 1.3.1915 & 8.10.1914 & 2.11.1914

¹¹³ Pedersen 2008: 13

Telegrafdirektoratets Afgørelse skal indhentes.”¹¹⁴ Tilføjelsen til telegrafcensuren adskiller sig fra reglerne om handelstelegrammer i analysekapitel 1. Hvor de tidligere præsenterede bekendtgørelser om handelstelegrammer vedrørte udfærdigelse af telegrammerne, omhandler denne bekendtgørelse et forbud imod, at telegrammer beskriver danske handelsforhold til udlandet. Bekendtgørelsen var ikke kun forbeholdt de erhvervsdrivende, men vedrørte alle telegrammer, dog i særdeleshed presse-telegrammer, idet deres formål var offentliggørelse. Foruden at denne bekendtgørelse foreskriver, at telegrammer ikke måtte omhandle handelsforhold, ville sådanne telegrammer ligeledes være modstridende med bekendtgørelserne, vedrørende at telegrammer ikke måtte berøre neutraliteten.¹¹⁵ Dette skyldtes at handelspolitikken var en etableret del af neutralitetspolitikken.

Det var en torn i øjet på Storbritannien, at de neutrale lande handlede med Tyskland. Hvilket resulterede i, at briterne i efteråret 1914 strammede reglerne for krigskontrabande, og i december samme år forsøgte briterne at stramme grebet yderligere ved at indføre flere restriktioner, der bundede i krav om kontrol med udførsel af danske varer. Erik Scavenius indgik i dialog med den britiske gesandt i København, Sir Henry Croften Lowther, der delte Scavenius’ opfattelse om, at de britiske krav var for omfattende.¹¹⁶ Lowther kunne ikke acceptere det britiske parlaments ønske om, at indføre et stop for fødevareeksport fra Danmark til Tyskland. Dette mente han ville skade, ikke kun Danmark, men ligeledes Storbritannien, idet de havde påført et neutralt land en potentielt farlig situation. Han argumenterede også for, at den danske regerings pro-tyske politik skyldtes en frygt, fremfor en overbevisning og tro på Tyskland.¹¹⁷ Denne opfattelse vandt dog ikke indflydelse i det britiske udenrigsministerium, der til stadighed betragtede Danmark som en tysk forsyningslinje.

Dette var en svær affære, men der blev indgået en aftale med England, og der blev oprettet en række udførselsforbud af særlige varer, mod at der frit måtte eksporteres danske produkter.¹¹⁸ Den britiske regering havde forståelse for Danmarks prekære situation, og forstod den danske regerings grund til at opretholde et forhold til Tyskland, til trods for at de var modvillige. Den britiske regering havde en interesse i, at så få varer som muligt blev eksporteret til Tyskland, og mest mulige til Storbritannien.¹¹⁹ Scavenius havde overbevist Tyskland om nødvendigheden af, at opretholde den almindelige handel med England, der havde været forud for krigen. Briterne havde vist sig at være en svær

---

¹¹⁴ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 24.8.1914

¹¹⁵ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 30.9.1914

¹¹⁶ Kaarsted 1974:85

¹¹⁷ Kaarsted 1974:86

¹¹⁸ Kaarsted 1974:88

¹¹⁹ Kaarsted 1974:89

forhandlingspartner, i forhold til deres intentioner om at kontrollere dansk eksport. Men Tyskland havde vist at have forståelse for Danmarks situation. Dette skyldtes, at den tyske regering var bevidste om, at ophørte den danske import af foderkager fra England, ville dette skade den danske fødevarer-eksport til Tyskland.¹²⁰

Denne balancegang mellem at tilgodese begge de krigsførende parter lykkedes, grundet Scavenius' diplomati, fordi han formåede at overholde spillets regler "så hverken Berlin eller London kunne gribe Danmark i at snyde på vægten"¹²¹. Udenrigsministeriet havde en interesse i at sikre, at de forhold og indgåede aftaler med Storbritannien ikke blev trukket tilbage. En mulighed for at sikre dette forhold, var ved at kontrollere de oplysninger, der tilgik briterne om Danmarks handelssituation, hvilket kom til udtryk i telegrafdirektør Meyers skrivelse til hovedstationerne København, Fredericia og Aarhus den 21. december 1916. Skrivelsen var en vejledning til bedømmelse af telegrammers indhold "Telegrammer til Udlandet maa ikke indeholde detaillerede Meddelelser om Mængden af de til de forskellige Lande udførte danske Landbrugsvare (derunder Heste) og ligeledes ikke Omtale af nye Chancer for danske Eksport og Industrier."¹²² Storbritannien og Tyskland var henholdsvis afhængige af handel med de neutrale lande, men begge parter havde ligeledes en interesse i at sabotere handels-samarbejdet for modparten.¹²³ Derfor var det risikofyldt for Danmark at handle med begge de krigsførende parter, men samtidig en nødvendighed. Censuren af telegrammer kan dermed anskues som en nødforanstaltning, der skulle sikre at standse information om danske handelsforhold, der kunne skade det relativt skrøbelige handelssamarbejde Danmark havde med de krigsførende parter.

Udførselsforbuddet

Et telegram adresseret til *Exchange Telegraph London*, blev den 13. maj standset på hovedstationen i København, og viderebragt til telegrafdirektoratet. Telegrafdirektør Meyer, der skulle træffe en beslutning om hvorvidt telegrammet kunne viderebefordres, var i tvivl, og vurderede, at telegrammets indhold var af en særlig beskaffenhed, og telegrammets afgørelse endte hos udenrigsministeriet.¹²⁴

"In view present difficulties for import to Denmark of coals and forages, about which Danish deputation next week will negotiate with English authorities, Copenhagen paper København today communicates some most interesting figures Stop England receives

---

¹²⁰ Lidegaard 2003:57

¹²¹ Lidegaard 2003:58

¹²² RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 21.12.1915

¹²³ Lidegaard 2003: 56

¹²⁴ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Udenrigsministeriet til Telegrafdirektoratet, København, d. 30. Maj 1916

two thirds of Danish pork and bacon Stop Before war England got about 80 percent but Danish home market affords now 30 percent for own use Stop Germany gets only 6 to 8 percent Stop While Germans pay 265 Kroners for an ordinary pig weighing 160 danish pounds, England only pays 115-120 Kr. Home price 105 Kr. Copenhagens own supply characterized as being only tolerably satisfying Stop England also by special arrangements getting two thirds whole danish butter production Stop As to Danish eggs Germany pays 2 Kr. 25 Oere pr score, England 1 Kr. 70 while wholesaleprice in Denmark is 2 Kr. 20 Stop What Danish deputation wants is that England in return grants Denmark more reasonable terms for import coal and forages”¹²⁵

Udenrigsministeriet bekræftede den 30. maj, at telegrammet ikke skulle viderebefordres.¹²⁶ Der forekommer at være flere årsager til standsningen. For det første vedrørte telegrammet forestående forhandling om det dansk-britiske handelssamarbejde. Det britiske udenrigsministerium havde planer om at standse kuleksporten, med en intension om at presse Danmark økonomisk. Det dansk-britiske samhandelsforhold var blevet unødigt kompliceret, hvilket medførte, at der i foråret 1916 blev igangsat nye forhandlinger om handelsaftaler. Den danske regering ønskede, modsat det britiske parlament, ikke en detaljeret aftale med fastsatte priser, men en aftale med visse hovedlinjer.¹²⁷ En anden årsag til telegrammets standsning, skyldtes, at det havde potentiale for yderligere at forværre den danske situation, idet telegrammet indeholdt oplysninger om det danske hjemmemarked, og hvordan forbruget af danskproducerede fødevarer, i Danmark, var større end før krigsudbruddet. Hvilket resulterede i at det ikke var muligt at afsætte den samme mængde vare til Storbritannien som før krigen, hvilket var et ønske i det britiske parlament.

Tidlig morgen den 9. august 1916, var Kvæsthusbroen i København fuld af mennesker, der afventede venner og familie, der skulle ankomme med damperen Ydun, men den lagde aldrig til havn før den 11. august. Damperen var forsinket fordi den var blevet opbragt af den tyske flåde.¹²⁸ Dagene efter Yduns hjemkomst, berettede dagblade på nationalt plan om hændelsen, og det fremgik, at ved Yduns tilbagevenden til København, manglede der 500 tønder fedt i lasten. Fedtet var bestilt fra USA af en københavnsk grosserer, og damperne havde haft tønderne med fra Norge. Tønderne med fedt var

---

¹²⁵ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. 393812

¹²⁶ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Udenrigsministeriet til Telegrafdirektoratet, København, d. 30. Maj 1916

¹²⁷ Kaarsted 1974: 93-95

¹²⁸ Skive Folkeblad 9.8.1916. & Aftenbladet 12.8.1916

blevet losset af tyskerne i Swinemünde, inden skibet var returneret til København.¹²⁹ Flere aviser anfægtede det mistænkelige i tyskernes kendskab til lasten. Aftenbladet København konspirerede om hvorvidt grosserer Philip Beck selv var involveret i sagen, og andre dagblade fulgte op på grosserens involvering.¹³⁰ Mistanken om grosserer Philip Becks involvering uddyber Aftenbladene ligeledes. Det skyldtes, at 500 tønder fedt, på det danske marked, havde en estimeret værdi på to millioner, men aftenbladet skrev, at det rygtedes, at prisen i Tyskland var 25-30 procent højere.¹³¹ Konspirationerne bundede i, at grosserer Philip Beck havde lækket informationerne til Tyskland, for at kunne sælge dem det importerede fedt. Hovedtelegrafstationen i København standsede den 10. og 11. august samlet syv telegrammer, fordi de indeholdte oplysninger om affæren vedrørende Yduns fedtlagering. Alle telegrammerne var adresseret til forskellige aviser og nyhedsbureauer, størstedelen i London.¹³² De standsede telegrammer var ikke vedlagt, og beretningen om standsningen fremgår af en oversigt, udarbejdet af hovedstationen i København, hvor censorerne har noteret afsender, modtager, samt hvad der forårsagede standsningen af telegrammerne. Her fremgår det, at årsagen til standsningen var ”Yduns Fedtladning [eller] Yduns Fedtaffærer”¹³³. Årsagen til standsningen af disse pressetelegrammer skyldtes modtageren, der i fem af syv tilfælde, er i London. Som en del af de handelsaftaler det danske udenrigsministerium havde indgået med det britiske, var det tilladt for danske erhvervsdrivende at eksportere danske fødevarer, men der var et klart forbud imod, at reeksportere fødevarer til Tyskland, her iblandt fedt.¹³⁴ Standsningen af telegrammerne skyldtes, at de vedkom Ydun-sagen, der omhandlede ulovlig reeksport af fedt til Tyskland. Danmark var afhængige af samhandlen med Storbritannien og Tyskland, og et brud på de britiske handelsaftaler kunne have voldt væsentlige problemer for Danmark. Befordringen af disse telegrammer til London, kunne således have skadet det i forvejen pressede dansk-britiske handelsforhold yderligere.

Frygten for Tyskland og Voldtægten af Belgien

Telegrafvæsnet skulle i det omfang der var muligt, censurere telegrammer der var i uoverensstemmelse med de gældende regler. Dette var ikke muligt i alle tilfælde, hvor telegrammerne derimod

---

¹²⁹ Aftenbladet 12.8.1916

¹³⁰ Nationaltidende 13.8.1916

¹³¹ Aftenbladet 12.8.1916

¹³² RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Ugentlige Fortegnelser over standsede Telegrammer

¹³³ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Ugentlige Fortegnelser over standsede Telegrammer

¹³⁴ Sjøqvist 1973:146 & Kaarsted 1974:85

blev tilbageholdt. I disse tilfælde har hele indholdet været imod de gældende retningslinjer for censuren, eller også var det var umuligt, at censorerne enkelt dele af telegrammerne uden modtagerne ville bemærke det. To pressetelegrammer fra Reuters bureau, blev 31. maj 1915 standset i København, og afgørelsen vedrørende censurering gik fra overtelegrafbestyreren til telegrafdirektøren, der ligeledes har fundet beslutningen svær, da han videresendte telegrammerne til udenrigsministeriets 1. departement, for en afgørelse. ”over Telegrammer, angaaende hvilke censorerne er usikre, tages Bestemmelse af telegrafdirektøren, der, naar han for sit Vedkommende er usikker, raadfører sig med udenrigsministeriet”.¹³⁵ Udenrigsministeriet vedkendte, at telegrammerne ikke kunne censureres, og dikterede at de skulle tilbageholdes og dermed ikke udleveres.¹³⁶ Modsat andre pressetelegrammer der var standset, var det ikke muligt at censurere disse telegrammer, fordi de kun omhandlede et enkelt emne.

Telegrammerne omhandlede en officiel undersøgelse fortaget af det britiske indenrigsministerium om de tyske soldaters grusomheder overfor Frankrig og Belgien. Blandt andet tyske soldaters seksuelle overgreb ”licentiousness crime”¹³⁷. Telegrammerne omhandler udelukkende denne undersøgelse om tyske forbrydelser, der omfatter:

”(...) evidence adduced abuse white flag torture murder prisoners (...) [G]erman troopers passed through district towns [Y]pres [H]azeberouck [B]ethune [L]ille shot indiscriminately innocent spectators (...) men boys women girls shot like rabbits (...) young mother near [B]ailleul saw baby seized dipped headfirst boiling water because unable supply sufficient coffee (...) At [B]ailleul Lagorgue Doulieu where no resistance offered civilians taken groups and shot after being forced dig own graves male inhabitants forced dig trenches other places compelled act guides then put death”¹³⁸

I det andet af de to telegrammer sendt fra Reuters til Ritzau, vedrørende indenrigsministeriets undersøgelse er ordlyden den samme:

“(...) Licentious soldiery sworn statements attest 30 cases rape girls young married women but really many more (...) one case girl nineteen raped by one officer while another held mother by throat pointed pistol head two officers afterwards exchanging roles (...) many incidents so disgusting unfit publication many these crimes can only be

---

¹³⁵ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9A. Telegrafdirektøren til Departementschef kammerherre H. Zahle 30.9.1916

¹³⁶ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Udenrigsministeriet 7.6.1915

¹³⁷ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. K96

¹³⁸ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. K96

explained by perverted sexual instincts cases sodomy rape little children undoubtedly occurred large scale but how explain mutilation women children such as only kurds thought capable committing (...) strong reason suspect many young girls carried off to trenches were there abused”¹³⁹

Disse to telegrammer fra Reuters blev tilbageholdt og ikke befordret, og afviger dermed fra de tidligere præsenterede pressetelegrammer, der blev befordret, efter at være censureret for indholdet, der var modstridende med bekendtgørelserne for censuren. Årsagen til standsningen fremgår ikke klart, hvilket var tydeliggjort i de tidligere eksempler, hvor de fjernede elementer i telegrammerne var markeret. Overtelegrafbestyreren noterer ikke hvilke regler disse telegrammer fra Reuters er i modstridighed med, men overtelegrafbestyreren har anset telegrammerne for værende problematiske idet de standses, og afgørelsen for telegrammernes tilbageholdelse ender hos udenrigsministeriets 1. departement.

Årsagen til standsningen skyldtes i telegrammernes ophav, idet de er et produkt af britisk propaganda. Telegrammerne er afsendt af Reuters, der under Første verdenskrig indgik et samarbejde med den britiske udenrigstjeneste, der vedrørte, udbredelse af propaganda. Reuters, der var et aktieselskab, var før krigen i økonomiske vanskeligheder, som skyldtes dårlig ledelse. Krigsudbruddet medførte restriktioner for telegrafbureauet, hvilket resulterede i, at de aktier der i 1912 havde en værdi af 12£, i 1915 var faldet til 5£. Reuters direktion var dermed nødsaget til, at indgå et samarbejde med udenrigstjenesten, af økonomiske årsager.¹⁴⁰ Et bilag fra en telegramkonference mellem de skandinaviske lande, afholdt i Stockholm den 11.-13. september 1918, bevidner også om et propagandaproblem: ”Siden Krigens Begyndelse har de Krigsførende drevet et livligt Informations- og Propagandaarbejde i de neutrale Lande med det Formaal at paavirke Opinionen til deres Fordel.”¹⁴¹ De standsede telegrammer er eksempler på, hvordan de britiske myndigheder benyttede hændelser i Belgien til at påvirke de neutrale lande.

De første uger af krigen havde voldsomme konsekvenser for Belgien. Tiden inden vestfronten udvikledes til en skyttegravskrig og endnu var en bevægelse krig, var præget af voldsomme angreb på civilbefolkningen. Der blev i denne korte periode dræbt mere end 5500 civile belgiere, og angrebene

---

¹³⁹ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. K119

¹⁴⁰ Putnis 2008: 141, 143

¹⁴¹ RA: Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9 Telegramkonferencen i Stockholm. 11-13 september 1918. bilag 2

var så talrige, at hovedparten af de invaderende styrker deltog eller var vidne til angrebene. Mellem den 4. og 7. august, var mere end 160 civile blev dræbt og henrettet. Dette var hændt, da de tyske styrker havde mødt uventet stærk modstand, og derfor havde mistænkt civilbefolkningens medvirken. De tyske styrker der var på vej ind i Belgien, hørte rygter fra den anden side af grænsen, om mishandling og tortur af tyske krigsfanger samt illegal krigsførelse udført af francs-tireurs, en betegnelse de tyske soldaterne og myndigheder brugte om friskytter. Dette affødte paranoia hos de uerfarne tyske soldater, hvilket kun blev forstærket af officerernes instrukser om, at drikkevandet var forgiftet, og forbud mod, at modtage madvarer fra civilbefolkningen.¹⁴² Der var intet hold i disse rygter, men skaden var sket, rygterne havde skabt et ondskabsfuldt klima og had rettet mod den belgiske civilbefolkning. Hvilket resulterede i en række gengældelsesangreb, mod borgerne.¹⁴³ Overgrebene ophørte i oktober 1914, da krigen udviklede sig fra en bevægelse krig til stilstående skyttegravskrig.¹⁴⁴

I efteråret 1914 og foråret 1915, publicerede undersøgelseskommissioner fra Frankrig, Storbritannien og Belgien rapporter omhandlende overgrebene på civilbefolkningen. En komité fra Belgien fordømte den tyske krigsførelse, som de mente, overlagt bestod af systematisk vold mod civilbefolkningen.¹⁴⁵ I Frankrig havde lignende overgreb fundet sted, og myndighederne havde fortaget undersøgelser i de pågældende områder. Undersøgelserne gav indtryk og vakte harme i ind- og udland, idet de omfattede detaljerede oplysninger om voldtægt, brutalitet, plyndring og brandstiftelse.¹⁴⁶ I efteråret udgav de britiske myndigheder deres egen undersøgelse *the Bryce Committee*. Det tyske militærs grufulde angreb på civile var sket i Frankrig og Belgien, men de britiske myndigheder havde grund til at foragte Tyskland, idet angrebet på Belgien havde været en katalyserende årsag til, Storbritannien intervenerede i krigen.¹⁴⁷ Reporterne blev distribueret i den europæiske presse, hvor de konstruerede et billede af de tyske grusomheder, der blev benyttet til at influere de neutrale stater, og at understrege, at ententen havde fået den moralske overhånd efter de tyske angreb på civile.¹⁴⁸ Der var ingen almengyldig neutral mening, og der var således forskel på hvordan og hvorfor reporterne blev delt med diverse neutrale nationer.¹⁴⁹ Årsagen til distribueringen havde et praktisk grundlag. Hensigten var, at vinde

---

¹⁴² Christensen 2009: 62-63

¹⁴³ Christensen 2009: 65

¹⁴⁴ Christensen 2009: 69

¹⁴⁵ Horne & Kramer 2001: 230

¹⁴⁶ Horne & Kramer 2001: 230

¹⁴⁷ Horne & Kramer 2001: 231

¹⁴⁸ Horne & Kramer 2001: 231-232

¹⁴⁹ Horne & Kramer 2001: 251

de neutrale staters sympati, hvormed de i sidste ende ville støtte Ententemagterne og intervenere i krigen, eller sikre samhandel og tilførsel af varer, samt krigsmateriel.¹⁵⁰

Telegrammerne blev standset fordi det var et produkt af den britiske propaganda, der forsøgte at præge den danske opinion. Den generelle problematik ved propaganda var, at den søgte "(...) Indblanding i de neutrale Landes egne Forhold og derved alvorligt vanskeliggøre en loyal Neutralitetspolitik."¹⁵¹ Fremkomsten af udenlandsk propaganda i et neutralt land, kunne således fremmane spørgsmål vedrørende landets egentlige neutralitet. Hvis disse telegrammer blev publiceret i den danske presse, kunne de ligeledes skade det skrøbelige forhold til Tyskland. Ifølge Erik Scavenius, havde den tyske regering ikke stor tiltro til den danske befolkning. Dette mente han, manifesteredes i det tyske krav om minespærring af bæltene og Øresund, den 5. august 1914. Den tyske flåde fandt det nødvendigt, idet de var velinformede omkring de tyske fjendtlige strømninger i den danske befolkning, og frygtede, at Danmark ikke ville gøre modstand i tilfælde af en britiske landsætning. Minespærringen var dermed en sikkerhedsforanstaltning overfor Storbritannien.¹⁵² Tysklands gesandt i København havde overfor Scavenius udtrykt, at den danske presse tenderede til at agitere imod Tyskland, hvilket kom til udtryk ved, at tyske sejre og tysk fremgang blev tilsløret, og at det modsatte var tilfældet når det omhandlede ententen.¹⁵³ Scavenius havde udtalt, at Danmark ville indtage en *velvillig neutralitet*, "såvidt dette er foreneligt med begrebet neutralitet".¹⁵⁴ Telegrammerne, der var et produkt af propaganda, var således en trussel mod neutraliteten, idet en udgivelse af disse, ville kunne underbygge den tyske opfattelse af en pro-britisk befolkning og presse. Neutralitetspolitikken hældede mod Tyskland, idet de blev anset som den største trussel mod landets sikkerhed. Formålet med den førte politik var, at sikre så godt et forhold til Tyskland som muligt og undgå agitationer.¹⁵⁵ Udenrigsministeriet var bevidste om Tysklands kendskab til den danske befolknings ringeagtede syn på Tyskland. En publikation i den danske presse, af telegrammer, der vedrørte britisk propaganda om de tyske angreb på civile i Belgien, ville være at kaste benzin på bålet, i tilknytning til at sikre et godt forhold mellem Tyskland og Danmark.

---

¹⁵⁰ Horne & Kramer 2001: 249

¹⁵¹ RA: Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9 Telegramkonferencen i Stockholm. 11-13 september 1918. bilag 2 s.1-2

¹⁵² Scavenius 1959: 27

¹⁵³ Scavenius 1959: 51

¹⁵⁴ Sjøqvist 1973: 109

¹⁵⁵ Jf. Side: 23-24

De tidligere fremstillede sager kunne kompromittere neutralitetspolitikken, eller udfordre og forværre forholdet mellem Danmark og de krigsførende lande, men i sommeren 1916, blev der standset en større mængde telegrammer alle vedrørende samme sag, der på dette tidspunkt kom til at udgør den potentielt største trussel mod neutraliteten.

Den Vestindiske krise

Fra 14. juli 1916 til den 1. august samme år, indløb 24 pressetelegrammer fra henholdsvis Paris, Washington, London og Berlin, til hovedstationen i København. Fællesnævneren for disse standsede telegrammer var, at de alle omhandlede de igangværende forhandlinger med USA om salget af de vestindiske øer. Det fremgår ligeledes, at dette er årsagen til, at telegrammerne blev standset. Ved standsningen af de to første telegrammer den 14. og 17. juli, sendte overtelegrafbestyreren i København kopier,¹⁵⁶ til telegrafdirektoratet, og noterede: ”Telegrammet er standset, fordi det omhandler Salget af de vestindiske Øer.”¹⁵⁷ Yderligere ti telegrammer standses på Københavns hovedstation den 27. juli, hvor overtelegrafbestyreren, foruden kopier, sender et telegram til telegrafdirektoratet: ”Medens de indklamrede hhv. overstregede Stykker er udtaget, er Resten af Telegrammerne omprintet og udsendt til de respektive Adresser med ændret Ordantal.”¹⁵⁸ Ud fra citatet fremgår det således, at de indklamrede afsnit var grunden til standsningen af telegrammerne. Efter disse afsnit blev fjernet, kunne telegrammerne atter viderebefordres. Og alle de slettede afsnit, i de 24 pressetelegrammer, omhandlede forhandlingerne af salget af de vestindiske øer.

Viggo Sjøqvist beskriver situation omkring salget af de vestindiske øer, som en krise for den danske regering, og en prøvelse for udenrigsminister Scavenius. Øerne var forsøgt afstået til USA to gange siden 1865, første gang var et salg blevet afvist i det amerikanske senat, anden gang mislykkedes det i landstinget, med blot én stemme imod et salg af øerne til USA.¹⁵⁹

De skiftende danske regerings interesse for at sælge øerne, havde været båret af et økonomisk incitament, og det var ingen tilskyndelse om at gøre op med Danmarks status som koloniherre. De Vestindiske øer døjede med dårlige økonomiske forhold. Dette skyldtes, at øernes primære produktionsvare, rørsukker, i løbet af 1800-tallet var blevet udkonkurreret af roesukkeren, der kunne dyrkes på

---

¹⁵⁶ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Overtelegrafbestyreren i Kbh. Til telegrafdirektoratet 14.7.1914 & 17.7.1914

¹⁵⁷ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Overtelegrafbestyreren i Kbh. Til telegrafdirektoratet 14.7.1914

¹⁵⁸ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: Overtelegrafbestyreren i Kbh. Til telegrafdirektoratet 27.7.1914

¹⁵⁹ Sjøqvist 1973: 203

det europæiske kontinent. Øernes ringe økonomiske forhold medførte dårlige sociale forhold, der førte til en voksende utilfredshed og uro blandt øernes befolkning. En dansk-vestindisk lærer ved navn Hamilton Jackson formåede at organisere utilfredsheden og rette den mod det danske styre. Det medførte, at regeringen i 1915 følte sig nødsaget til at sende en krydser til øerne, for at true befolkningen med militærmagt, hvilket var en beslutning den radikale regering ikke var begejstret for.¹⁶⁰ Derfor anså regeringen det som den bedste løsning, hvis det var muligt at sælge øerne. Den oplagte køber ville være USA, idet danske regeringer tidligere havde forsøgt at indgå handler med USA om øerne. Og i foråret 1915 var USA stadig interesseret, og den nuværende situation gjorde kun et køb af øerne yderligere relevant for USA end tidligere, idet, at den amerikanske regering frygtede at Tyskland ville besætte Danmark, som kunne føre til, at Tyskland gjorde krav på de vestindiske øer. Den direkte årsag for USA, var således drevet af en frygt for en tysk okkupation af øerne.¹⁶¹ Årsagen til, at telegrammerne omhandlende forhandlinger om salget af øerne, blev standset og censureret skyldes at, de udgjorde en trussel, mod Danmarks neutralitet.

”Times [N]ew [Y]ork danish government notified unitedstates willingness sell for five million dollars islands [T]homas [J]ohn [C]roix treaty of transfer ready for signature by lansing and [D]anish minister [W]ashington before becomes effective it must have retification Danish rigsdag American congress formal delivery of territory be made immediate esü after payment naval authorities [N]ew [Y]ork emphasise value of islands as naval base which if had been allowed become possession of possible enemy would become grave menace security and [interests] Unitedstats especially panama zone (...)”.¹⁶²

Citatet er en censureret part af et telegram adresseret til Politiken fra London. Det udgjorde en potentiel trussel for neutraliteten, idet der pointeres, at USA's eneste formål med erhvervelse af øerne, er at sikre at de ikke havnede i tysk besiddelse. Dette tema optræder i flere af de standsede telegrammer. I et eksempel fra Paris til Berlingske tidende, standset den 26. juli, slettes telegrammets indledning, fordi der står, at øernes territoriale betydning er større end den økonomiske.¹⁶³ For USA fortages købet således af sikkerhedshensyn, hvilket ligeledes ekspliciteres i et telegram til Nationaltidende:

“ (...) daily chronicle comenting on Denmarks sale of Westindies says these island never benn much value to [D]enmark but if had come into possession great naval power

¹⁶⁰ Olsen 2017: 323 & Sjøqvist 1973: 203

¹⁶¹ Olsen 2017: 325 & Sjøqvist 1973: 204-205

¹⁶² RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. K 268/26

¹⁶³ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgr. nr. 486

might exist considerable influenc (...) chronicle states if [G]ermany had bought islands thirty years ago scarcely anybody would have minded but last ten years possible sale of island arousen lively apprehensions when united states now buying islands only reason is prevent anybody else buying them chronicle does not consider price paid by united states as excessive".¹⁶⁴

I telegrammerne blev der fokuseret på, at øerne ikke var af væsentlig betydning for Danmark, og USA kun erhvervede dem grundet den sikkerhedsrisiko det udgjorde, hvis de kom i tysk besiddelse. Over-telegrafbestyreren i København skrev, at de første telegrammer blev standset grundet de omhandlede salget af Vestindien. Årsagen til dette skyldtes, at omtalen af salget satte neutraliteten under pres. Viggo Sjøqvist argumenterer for, at et salg af øerne skulle finde sted før USA potentielt ville indtræde i krigen, for solgte Danmark øerne, der var af strategisk betydning, til en krigsførende nation ville dette være et brud på neutraliteten. For da Scavenius først havde påbegyndt processen med afståelsen af øerne til USA, placerede han neutralitetspolitikken under et stor pres. Lidegaard og Sjøqvist argumenterer for nødvendigheden af, at øerne blev solgt, før USA gik ind i krigen. Øerne var af væsentlig strategisk betydning for de krigsførende nationer. Hvis et salg først forekom efter USA's potentielle indtrædelse i krigen, ville dette kunne betragtes som værende et brud på Danmarks neutralitet.¹⁶⁵ Standsningen af telegrammerne skyldtes således de kontekstuelle forhold. Telegrafcensuren kan således i forhold til David Lyons definition betragtes som værende overvågning, idet overvågning først forekommer når handlingen udføres med et formål. Censureringen af disse telegrammer blev udført idet, de kunne kompromittere landets neutralitet, hvormed telegrafcensuren havde til formål at sikre sikkerheds- og neutralitetspolitikken.

Delkonklusion

Udenrigsministeriet har via telegrafcensuren forsøgt at hindre den udenlandske presse, i at influere de danske aviser. Telegrafcensuren har således været et kontrolorgan etableret af udenrigsministeriet, til at kontrollere opinionen i Danmark. Hensigten med denne kontrol var at sikre Danmarks sikkerheds- og neutralitetspolitiske situation. Dette kommer til udtryk i de forskellige årsager henholdsvis for censurering og standsning af telegrammer. Årsagerne har været forbundet til udenrigsministeriets arbejde, i at sikre Danmarks neutralitet. Censuren har således arbejdet systematisk i at censurere eller tilbageholde telegrammer der kunne kompromittere landets neutralitet. Dette kommer til udtryk i

---

¹⁶⁴ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k: tlgt. nr. KC 86

¹⁶⁵ Lidegaard 2003: 83 & Sjøqvist 1973: 204

kræft af analysen emneinddeling der illustrerer diversiteten i telegrammernes karakterer og årsagerne til standsning. Der alle har den fællesnævner at hvis disse telegrammer blev publiceret i den danske presse, kunne det illustrere antipati overfor Tyskland eller et pro-britisk overbevisning.

Censuringen og tilbageholdelsen af disse karakteristiske telegrammer har således kørt tandem med sikkerheds- og neutralitetspolitikken.

Analysekapitel 3: Pressebureauet overtager censuren

Det følgende analysekapitel undersøger forholdene og de bagvedliggende årsager for omstrukturen af telegrafcensuren i 1916, samt om formålet med censuren ændres.

Omordningen af telegrafvæsnet

Telegrafdirektør Meyer skriver i august 1916, til overtelegrafbestyreren i København omhandlende interne ændringer i censurarbejdet. Censuren skulle fremadrettet ” (...) ordnes saaledes, at det saavidt muligt er et mindre Antal (4) af ældre Tjenestemænd, der saavel under Dagtjenesten som under Nat-tjenesten udfører det paagældende Arbejde, saaledes at der derved opnaas den størst mulige Ensartet-hed i Afgørelserne.”¹⁶⁶ På baggrund af telegrafdirektørens skrivelse fremgår det indirekte, at censuren tidligere ikke har været udført tilstrækkelig ensartet. Fremadrettet skulle der på samtlige stationer være ” (...) opslaaet et kortfattet Uddrag af de regler, der er gældende for Censurens Virksomhed”¹⁶⁷. Grunden til at retningslinjerne skulle være synligt fremme er for at sikre den ” (...) største Agtpaagi-venhed ved Telegrammernes Gennemlæsning, saaledes at det kan undgaas, at Telegrammerne passe-rer uden om Censuren”¹⁶⁸. Der var således et forstærket behov for at sikre, at telegrammerne ikke omgik censuren, hvilket indikerede, at dette tidligere havde været et problem. Dette søgtes løst ved at sikre, at telegrafpersonalet var bedre informeret om de konkrete regler for censuren. Telegrafdirek-tøren omstrukturerede telegrafcensuren internt, hvilket skyldtes, at han var utilfreds med måden hvorpå censuropgaven blev varetaget af telegrafisterne. Dette kom også til udtryk i en henvendelse til udenrigsministeriets første departement, hvor telegrafdirektøren også senere tilkendegav sin me-ning, angående, at telegrafisterne ikke var det optimale personale til at varetage censurarbejdet.¹⁶⁹ Udenrigsministeriet var ligeledes utilfreds med eksekveringen af censuren, hvilket fremgik af en

---

¹⁶⁶ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 8.8.1916

¹⁶⁷ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 8.8.1916

¹⁶⁸ RA. Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog: 8.8.1916

¹⁶⁹ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Telegrafdirektør Meyer til departementschef kammerherre H. Zahle 10.9.1916

undersøgelse foretaget af Pressebureauet, hvor resultatet ikke havde været tilfredsstillende, og havde vist, at telegrafcensuren ikke fungerede efter hensigten.¹⁷⁰

Pressebureauet var et organ, der var blevet udviklet i 1908 af den nyligt udpegede konsulent i udenrigsministeriet, Aage Friis. Det skulle fungere som forbindelse mellem pressen og udenrigsministeriet.¹⁷¹ I 1909 blev det oprettet. Det var dog ingen synderlig succes, og efter Aage Friis' opsigelse i 1913, svandt bureauet, ifølge historiker Viggo Sjøqvist, ind i en dvaletilstand. De sager der burde have været behandlet i Pressebureauet, under krigens første år, havnede i stedet på Kammerherre Zahles skrivebord, chef for udenrigsministeriets 1. departement. Først i efteråret 1916 fik Pressebureauet liv på ny, under ledelse af Marinus Yde.¹⁷² Udenrigsministeriet havde sendt Yde til London som presseattaché i april 1916, men dette forløb ikke som planlagt. De britiske myndigheder nærede mistillid til Yde, og flere gange blev han afhørt på Scotland Yard. Trods hans uskyld, var han nødsaget til at rejse tilbage til København i september samme år, idet hans skadede ry forpurrede hans arbejde. Han var ansat på en kontrakt der løb et år, og ved hans hjemkomst, var der endnu syv måneder tilbage før kontrakten udløb, så udenrigsministeriet var nødsaget til at finde en anden beskæftigelse til Yde. De præcise omstændigheder der førte til Ydes ansættelse i Pressebureauet, er uvisse.¹⁷³ En mulig årsag kan være Yde selv. Da han atter var i London, rettede han en bekymret henvendelse til udenrigsministeriet, der vedrørte den danske telegrafcensur. ”Det er ikke i landets interesse, at Censuren lempes. De sidste 6 Maaneder viser alt for mange Eksempler paa, at Censuren snarere er for lempelig end det modsatte,”.¹⁷⁴ Yde var således fortalere for censuren, og mente, at pressen kunne skade danske forhold, hvis de ikke behandlede stoffet på den rette måde.¹⁷⁵ Ydes ansættelse i Pressebureauet, kan således bunde i hans egen interesse i, og mening om, bureauets samfundsmæssige væsentlighed. Den 28. september 1916, er første gang det fremgår i kilderne at Yde er chef for Pressebureauet, men præcis hvornår han tiltræder stillingen er uvist.¹⁷⁶

---

¹⁷⁰ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Referat fra Pressebureauet 30.9.1916

¹⁷¹ Sjøqvist 1970: 372

¹⁷² Sjøqvist 1970: 375

¹⁷³ Sjøqvist 1970: 376

¹⁷⁴ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Yde til udenrigsministeriet d. 23.7.1916

¹⁷⁵ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Yde til udenrigsministeriet d. 23.7.1916

¹⁷⁶ Jacob Vrist Nielsen har i sin Ph.d.-afhandling et uddybende afsnit om Marinus Yde, hvilket er den mest detaljerede personskildring i historiografien om Yde, men Nielsen er ligeledes uvis omkring hans præcise ansættelse i Pressebureauet. Nielsen 2021: 71-74

Kort tid efter Ydes ansættelse, havde Pressebureauet foretaget en undersøgelse af censurens effektivitet, hvis resultat var utilfredsstillende. Telegrammer var blevet standset, uden at begrundelsen var dokumenteret, og telegrammer, der burde være standset, var blevet viderebefordret. Yde var fortalere for, at dette problem kunne løses ved ansættelse af særlige censorer, således, at censuren ikke længere ville blive udført af telegrafister. Ifølge Pressebureauet skyldtes det utilfredsstillende censurarbejde telegrafisterne, der ikke havde den fornødne træning eller uddannelse til at varetage censuropgaven, en opfattelse der var delt i udenrigsministeriets 1. departement.¹⁷⁷ ” [man var] enige om at understrege, at Instrukser og Reglementer ikke gør det, men at Hovedsagen er Censorerne Evne til at foretage en virkelig, selvstændig Bedømmelse af de dem forelagte Telegrammer.”¹⁷⁸ Yde mente, at telegrafcensuren kunne optimeres, ved at censurarbejdet, blev eksekveret af et mere kompetent personale. Dertil foreslog Yde ansættelse af en række pressefolk.¹⁷⁹ Denne opfattelse delte Telegrafdirektør Meyer ”de paagældende Telegraftjenestemænd kan mangle Forudsætninger til at bedømme Indholdet; dette vil kun ske sjældent, og man vil kunne komme ud over denne vanskelighed med et stort apparat.”¹⁸⁰ Meyer kendte til Ydes bestræbelse om en omordning af telegrafcensuren, og var enig: ”Jeg er ganske enig med Hr. Yde i, at denne Censur bør udøves af Mænd, der udpeges af Udenrigsministeriet og instrueres af dette.”¹⁸¹

Marinus Ydes utilfredshed med telegrafcensuren, var delt af henholdsvis Kammerherre Zahle og telegrafdirektør Meyer. Og Yde havde allerede før sin hjemkomst til Danmark fra England, præsenteret en række forslag til en eventuel ændring af telegrafcensuren, hvilket han fortsatte med efter sin hjemkomst, der udmøntede sig i en omordning af telegrafcensuren. Historiker Jacob Vrist Nielsen argumenterer for, at årsagen til at Yde fik muligheden for at udføre dette arbejde, skyldtes hans organisatoriske evner og grundighed.¹⁸² Ydes grundighed har været en årsag til at han forblev ansat i Pressebureauet, men der kan argumenteres for, at årsagen til hans ansættelse i Pressebureauet i første

---

¹⁷⁷ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Referat fra Pressebureauet 30.9.1916

¹⁷⁸ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Referat fra Pressebureauet 30.9.1916

¹⁷⁹ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Referat fra Pressebureauet 30.9.1916

¹⁸⁰ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Telegrafdirektøren til UM 30.10.1916

¹⁸¹ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Telegrafdirektøren til UM 30.10.1916

¹⁸² Nielsen 2021: 74

omgang ikke skyldtes hans organisatoriske evner, men et element af tilfældighed. Idet han ved sin tidlige hjemkomst fra London som presseattaché, endnu havde syv måneder tilbage før hans ansættelseskontrakt udløb. Udenrigsministeriet var derfor nødsaget til at finde ham en anden beskæftigelse ved hjemkomsten.

Planerne om en eventuel omordning vedrørte ikke kun en omstrukturering af telegrafcensurens udførelse, Yde foreslog ligeledes et samarbejde med Stockholm og Oslo.¹⁸³ Kammerherre Zahle havde ved et møde medgivet Yde, at forslaget kunne accepteres, og understregede: ”at en virkelig betydningsfuld Omordning af Censuren maa ske ved Samarbejde med Nordmændene og Svenskerne”¹⁸⁴. Han havde derfor rettet henvendelse til gesandtskaberne i de to lande, om et sådant samarbejde, og bedt telegrafdirektør Meyer henvende sig til sine nordiske arbejdsfæller, med samme forespørgsel.¹⁸⁵ Inden egentlige forhandlinger om et samarbejde var påbegyndt, havde det norske telegrafvæsen tilbagemeldt, at de kunne se en interesse i et samarbejde, men afventede ministeriets afgørelse.¹⁸⁶ Marinus Yde samarbejdede med telegrafdirektør Meyer vedrørende omordningen, idet Meyer havde ansvaret, og med etableringen af en omordning, ville dette ansvar forflyttes fra Meyer til Yde. Den 30. oktober meddelte Yde, at udenrigsministeriet havde approberet omordningen af censuren, og¹⁸⁷: ”Under Forudsætning af, at det er Hr. Telegrafdirektøren belejligt, vilde man sætte Pris paa, at den nye Ordning træder i Kraft allerede den 1’ November d. A.”¹⁸⁸. Dette var ikke muligt, idet der skulle indrettes et nyt særligt censurkontor på hovedtelegrafstationen i København. Omordningen trådte derfor først i kraft den 6. november 1916.¹⁸⁹

Fra november 1916, varetog udenrigsministeriets Pressebureau således censuren af telegrafvæsnets. Reglementet for censuren var uforandret, i forhold til de regler der var blevet indført under ledelsen af telegrafvæsnets. Det var ikke tilladt for telegrammer at indeholde oplysninger om:

”(...) faktiske forhold her i Landet, der hos en af de krigsførende Magtgrupper kan fremkalde Mistillid til Danmarks loyale Neutralitet. (...) give Udtryk for den danske

---

¹⁸³ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Referat fra Pressebureauet 30.9.1916

¹⁸⁴ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. re Censuren

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Referat fra Pressebureauet 14.10.1916

¹⁸⁷ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Yde til Telegrafdirektør Meyer. 30.10.1916

¹⁸⁸ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Yde til Telegrafdirektør Meyer. 30.10.1916

¹⁸⁹ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1914. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Referat fra Pressebureauet 2.11.1916

Befolkning og den danskepresses Sympathi eller Antipathi overfor de Krigsførende Magter. (...) indeholde noget, der kan opfattes [som] Fornærmelser mod fremmede Staters Overhoveder. (...) omtale de krigsførende Magtgrupper paa en nedsættende Maade eller i det hele saaledes, at det kan vække Mistillid til Danmarks ligelige Neutralitetspolitik”¹⁹⁰

Med omordningen af telegrafcensuren var formålet ikke forandret, den væsentligste ændring var personalet. Censuren blev med omordningen udført af personer ”som har hel eller delvis journalistisk Uddannelse”¹⁹¹. Den kritik Yde havde rettet mod den tidligere telegrafcensur, havde ikke vedrørt retningslinjerne og formålet med censuren, men udelukkende personalet, der var utilstrækkeligt, og ikke havde tiden og kompetencer til at varetage denne væsentlige opgave. Med omordningen er der en ændring, der adskiller sig fra den tidligere censur. En liste med personer, hvis telegrammer alle skulle standses og gennemlæses af censorerne, om telegrammerne havde forbrudt sig mod retningslinjerne eller ej. Dette var personer: ”som har skadet Landets Interesser ved Udsendelsen af ondsindet eller tankeløse Telegrammer samt personer, der er notoriske Spioner eller af anden Grund mistænkt”¹⁹². Dette var den eneste skærpelse ved omordningen af censuren, et særligt opsyn med en gruppe personer, der var særligt mistænkt for at bryde reglerne for telegrafcensuren.

Det skandinaviske samarbejde.

Allerede forinden omordningen var trådt i kraft, havde det været vendt i Pressebureauet, og med henholdsvis telegrafvæsnet og udenrigsministeriets første departement, at der skulle indgås et samarbejde med Norge og Sverige angående telegrafcensuren.¹⁹³ Det medførte, at der fra den 20. til 23. november 1916, blev holdt en konference i København, hvor repræsentanter fra Norge og Sverige var til stede, for at diskutere omstændighederne for et muligt samarbejde.¹⁹⁴ En måned efter, den 20. december, havde de tre telegrafbestyrere fra henholdsvis Danmark, Norge og Sverige indgået en overenskomst. På konferencen blev det besluttet, at de tre lande forpligtedes til at underrette hinanden om indbyrdes ændringer i censurreglerne, samt at standse telegrammer der kunne skade de tre

---

¹⁹⁰ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1914. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Instruks for telegramcensuren s.4

¹⁹¹ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1914. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Referat fra Pressebureauet 24.10.1916

¹⁹² RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1914. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Instruks for telegram-censuren s.3

¹⁹³ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1914. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A. Forslag til Beslutning af en eventuel skandinavisk Konference om Telegram-Censuren 26.10.1916

¹⁹⁴ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.9.P-X.9.VI: 110.X.9.P. Referat fra Pressebureauet 24.11.1916

skandinaviske landes omdømme i udlandet, og desuden standse telegrammer, der kunne slå tvivl om landenes neutrale stilling.¹⁹⁵ De indbyrdes retningslinjer der blev vedtaget på konferencen, stemmer således overens med de gældende danske censurregler. Det skandinaviske samarbejde bar på denne vis også præg af, at være udarbejdet af udenrigsministeriets Pressebureau.

Formålet med overenskomsten var ”at forhindre, at de Bestemmelser, der er truffet angaaenden Indskrænkninger i den frie Befordring af Privattelegrammer, omgaaes ved Benyttelse af Telefonforbindelserne eller paa anden Maade.”¹⁹⁶ Formålet med samarbejdet var at sikre, telegrafcensuren, med en udvidet telefoncensur. Tidligere havde det været muligt at telefonere fra Danmark til enten Sverige eller Norge og overbringe en besked, der efterfølgende kunne telegraferes til udlandet. På denne måde havde det været muligt, at omgå den danske telegrafcensur.¹⁹⁷ Indførelsen af censur med telefonnetværket, var således en måde, at hindre muligheden for at omgå telegrafcensuren. Intentionen med overenskomsten med de skandinaviske lande var således, at sikre den danske telegrafcensur. Pressebureauet og udenrigsministeriet var bevidste om, at omordningen af telegrafcensuren var nyttesløs hvis ikke der blev indgået en aftale med Norge og Sverige, om at stoppe muligheden for at omgå telegrafcensuren. Formålet med det skandinaviske samarbejde var at styrke sikkerheds- og neutralitetspolitikken. Jævnfør analysekapitel 2, fremgik det, at telegrafcensuren i forhold til David Lyons definition, kunne betragtes som værende overvågning, idet intentionen med censuren var at sikre neutralitetspolitikken. Det samme formål gøres gældende, med det skandinaviske samarbejde, idet samarbejdet skulle sikre telegrafcensuren, således, at det ikke var muligt, at omgå den via telefonforbindelse til Sverige og Norge. Samarbejdet har også tjent de andre skandinaviske lande, men incitamentet for, at Pressebureauet indgik i forhandlingerne var, at sikre den danske telegrafcensur, der tjente som et redskab i neutralitetspolitikens værktøjskasse. Hermed var formålet med det nordiske samarbejde, at sikre den danske telegrafcensuren, hvis endemål var, at sikre neutralitetspolitikken.

Delkonklusion

Omordningen af censuren blev udført af Marinus Yde, da han trådte til som chef for Pressebureauet. Det skete i samarbejde med telegrafdirektør Meyer, der indtil da havde haft ansvaret med censuren. Omordningen finder sted, da censurens udførsel ikke havde været tilstrækkelig, og løsningen på dette

---

¹⁹⁵ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.9.P-X.9.VI: 110.X.9.P. Telegrafdirektoratet 20.12.1916 (censuroverenskomsten)

¹⁹⁶ RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.9.P-X.9.VI: 110.X.9.P. Telegrafdirektoratet 20.12.1916 (censuroverenskomsten)

¹⁹⁷ Nielsen 2021: 83 & RA: Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1914. 110 X.5 – X.9A: 110.X.9.A.

problem, var at flytte administrationen af telegrafcensuren fra telegrafvæsnet til Pressebureauet, og ansætte nye, mere kompetente censorer.

Formålet med censuren forblev uforandret, og Pressebureauet indgik i et censursamarbejde med Norge og Sverige, for at sikre formålet med den danske telegrafcensur. Omordningen, og det skandinaviske samarbejde, handlede således om, at effektivisere telegrafcensuren, og dermed sikre den danske telegrafcensur, hvormed omordningen og det skandinaviske samarbejde, blev indført for at styrke Danmarks neutralitetspolitik.

Censurens sidste tid

Det følgende afsnit er en redegørelse af censuren i de sidste to år af krigen, der ikke er behandlet i specialets analyse.

Formålet med censuren forblev uforandret med omstruktureringen i 1916, og forblev uforandret krigen igennem. Efter at Pressebureauet overtog censorarbejdet, var det Marinus Ydes hensigt forsat at effektivisere censuren mest muligt. I denne sammenhæng mødte Yde ingen modstand, han havde fået tilnærmelsesvis frie hænder, af Scavenius og kammerherre Zahle, til at foretage sig hvad han fandt bedst for censuren.¹⁹⁸ Yde udvidede hermed censurens praksis med indførelsen af den *sorte liste*, der var en optegnelse over individer der tidligere havde forbrudt sig mod censurreglerne, eller var kendte spioner. Ganske få individer var anført på listen for spionage, strøstedellen var pressefolk og lignende. Censuren var ikke længere kun koncentreret omkring at standse telegrammer der var i uoverensstemmelse med retningslinjerne, eller kunne kompromittere neutraliteten. Denne ændring medførte at samtlige telegrammer blev standset hvis de var afsendt af særlige personer, uafhængigt telegrammets indhold.¹⁹⁹

Telegrafcensuren blev udvidet i maj 1917 til også at vedrører telefoncensur, dette var en del af det skandinaviske samarbejde der var blevet indført på baggrund af omstruktureringen i 1916. Telefoncensuren blev ikke direkte offentliggjort, men det blev annonceret at der i inden- og udenrigs telefonsamtaler, kun måtte konverseres på dansk, norsk og svensk. Befolkningen har på denne måde været bevidste om at telefonforbindelserne blev aflyttet.²⁰⁰ Yde tilstræbte at forbedre og effektivisere censuren, men det var uoverkommeligt, og Pressebureauets resurser utilstrækkelige. I foråret 1918 blev

---

¹⁹⁸ Nielsen 2021: 75

¹⁹⁹ Nielsen 2021: 79-80

²⁰⁰ Nielsen 2021: 86

der sendt 7-8.000 telegrammer om dagen og kun 5-600 kom forbi censorerne. Yde fik derfor bemyndigelse til endnu en omstrukturering af censuren i juni 1918, der medførte større lokaler, og udvidelse af personalet. Det ekstra personale skulle ikke censurere telegrammer, men grovsortere, således at censorerne kun skulle bruge deres tid på at censurerer og ikke vurdere hvilke telegrammer der forbød sig mod censurreglerne.²⁰¹ Udvidelsen af telegrafcensurens personale, var en kort affære, for våbenhvilen i november 1918 medførte at det nyligt ansatte ekstra personale blev afskediget. Efter aftale mellem Yde fra Pressebureauet, Erik Scavenius og telegrafdirektør Meyer, blev telegrafcensuren afviklet den 24. februar 1919.²⁰²

---

²⁰¹ Nielsen 2021: 96-97

²⁰² Nielsen 2021: 99

Konklusion

Samme dag hvor Tyskland erklærede Rusland krig, den 1. august 1914, indførtes der censur i telegrafvæsnet. Telegrafvæsnet skulle fra denne dag varetage en helt anden og ny opgave, med et omfattende og væsentligt formål. Der medførte at telegrafvæsnet ligeledes skiftede karakterer, og blev en institution der varetog flere funktioner. Dette skete fordi der flød en informationsstrøm af pressetelegrammer igennem adresseret til ind- og udland, der medførte muligheder og trusler.

I forskningen om censur i telegrafvæsnet er der tendens til at sætte lighedstegn mellem telegrafcensur og telegrafovervågning, uden dette forhold belyses. Jeg har undersøgt forholdet mellem censur og overvågning for videre at kunne analysere karakteren af telegrafcensuren. Telegrafcensuren kan betragtes som værende en overvågningsinstans, idet praksissen var eksekveret systematisk og struktureret samt var formålstyret. Systematikken og strukturen af telegrafcensuren fremgår af analysekapitel 1, hvor det vises at reglerne og bekendtgørelserne skabte en ensartet censur. Med reglerne søgte telegrafdirektoratet på udenrigsministeriets vegne, at organisere og styre hvilke telegrammer, der frit kunne ekspederes og hvilke der skulle underlægges censur. Telegrafcensuren var således indrettet systematisk, idet der var klart definerede kriterier for, hvilke emner telegrammer måtte og ikke måtte berøre. Hovedparten af de standsede telegrammer var pressetelegrammer. Dette var forbundet til telegrafcensurens fundamentale karakterer: at telegrafcensuren var indført på udenrigsministeriets foranledning, der benyttede censuren til at begrænse nyhedsstrømmen om danske forhold til omverden. Hvormed pressetelegrammer var særligt væsentlige. De indgående pressetelegrammer blev ligeledes standset og underlagt censur, idet udenrigsministeriet benyttede telegrafvæsnet til at kontrollere opinionen i Danmark, med formålet at sikre neutraliteten. Presse og andre telegrammer blev systematisk standset, hvis indholdet var af udenrigspolitisk karakter, der kunne kompromittere neutraliteten, idet henseende at telegrammerne blev befordret u-censureret til pressen. Telegrafvæsnet blev overlagt benyttet af udenrigsministeriet til at sikre landets neutralitet, det blev et kontrolorgan for udenrigsministeriet til at sikre at pressetelegrammer vedrørende ømtålige danske forhold ikke tilgik udlandet. Ligeledes blev telegrammer der tilgik Danmark, tilbageholdt og censureret, hvis indholdet var uforeneligt med neutraliteten, eller hvis indholdet, i det tilfælde det blev publiceret, kunne kompromittere neutraliteten. Under Første Verdenskrig antog telegrafcensuren karakter af en præventiv kontrol foranstaltning, det tjente som et udenrigspolitisk redskab, til hævvelse af neutralitetspolitikken.

I 1916 flyttedes censurarbejdet fra telegrafvæsnet til udenrigsministeriets Pressebureau. Denne omstrukturering skyldtes at censuren havde været utilstrækkeligt eksekveret, idet telegrammer, hvis indhold var modstridende med de foreskrevne censurregler, var blevet befordret u-censureret. Med omordningen etableredes der et samarbejde med Norge og Sverige, for at sikre og effektivisere censuren. Formålet med telegrafcensuren forblev uændret, og intensionen med omordningen og det skandinaviske samarbejde var at effektivisere og optimere den eksisterende telegrafcensur. Hensigten med omordningen var således at forbedre telegrafcensuren, og dermed styrke dens eksisterende formål, at sikre neutralitetspolitikken.

Telegrafcensurens sikkerhedspolitiske dimension havde været, indlejret fra censuren tilblivelse i august 1914, og vedblev til krigens afslutning, intentionen med omstruktureringen var ikke af ændre censuren formål, men at skabe en mere bæredygtig telegrafcensur.

Laura skouvig og Karl Peder Pedersen argumenterede begge for at kontrollen og overvågningspraksisserne i den sene enevælde var indført for at sikre landet mod henholdsvis ydre og indre trusler. Som Toni Weller der argumenter for væsentligheden af hensigt i historiske undersøgelser af overvågning. Så vedrørte overvågningen i den sene enevælde ikke en totalitær Orwellsk kontrol, men formålsstyret intentionel kontrol. Forskellene i undersøgelserne til trods, viser specialets analyse, det samme. Censuren var en kontrol foranstaltning, der skulle sikre landet mod henholdsvis indre og ydre trusler.

Historiske analyser af overvågning kan benyttes til at belyse diversiteten i fænomenet, og være medvirkende til at skabe en mere reflekteret forståelse. Som vist i analysen er overvågning ikke sporadisk totalitær indsamling og lagring af information. Overvågning er et fænomen, og mere end et verbum, det er systematiske og strukturerede praksisser der fordrer at være eksekveret og styret af et formål.

Litteraturliste:

Aftenbladet. Lokaliseret på infomedia

Albrechtslund, A. (2016) *Overvågning*. Tænkepauser 39. Aarhus universitet.

Andrew, C. (2018) *The Secret Word – A History of Intelligence*. Penguin Books.

Boghardt, T. (2012) *The Zimmermann telegram – intelligence, diplomacy, and America's Entry into world war I*. Navel Institute Press.

Bruhn, K. (2017) *Den hemmelige stat – Rets- og administrationshistoriske studier i den danske efterretningstjeneste fra de slesvigske krige til tiden omkring 1. Verdenskrig*. (upubliceret Ph.d.-afhandling).

Christensen, C.B. (2009) *Dansker på Vestfronten 1914-1918*. Gyldendal.

Headrick, D.R. (1991) *The invisible weapon: telecommunications and international politics, 1851-1945*. Oxford University Press.

Hills, J. (2006) *What's new? War, censorship and global transmission - from telegraph to internet*. i: The International Communication Gazette.

Horne, J. & Kramer, A. (2001) *German Atrocities, 1914 – A History of Denial*. Yale University Press.

International Telegraph Convention 1875. i: The American Journal of International Law, Vol. 7, No 4. Cambridge University Press.

Jensen, H. (2014) *Krigen 1914-1918 -og hvordan den forandrede Verden*. Kristeligt Dagblads Forlag

Kongeligt Budskab: Udstedt Iste August 1914. i: Det Kongelig Biblioteks Småtryksamling.

Kaarsted, T. (1974) *Storbritannien og Danmark 1914-1920*. Odense University Press.

Larsen, D. (2014) *Intelligence in the First World War – The State of the Field*. i: Intelligence and National Security.

Lauritsen, P (2020) *Hvordan får vi et bedre overvågningssamfund*. Informations forlag

- Lidegaard, B. (2003) *Dansk udenrigspolitik historie 4 – Overleveren 1914-1945*. Danmarks Nationaleleksikon.
- Lidegaard, B. (2011) *En fortælling om Danmarks i det 20. århundrede*. Gyldendal.
- Lyon, D. (2007) *Surveillance Studies – An Overview*. Polity.
- Marklund, A. (2016) *Listening for the state – censoring communications in Scandinavia during World War I*. i: History and Technology.
- Marklund, A. (2017a) *A Stake in Public Confidence – Communications Privacy and Interest of the State during the Establishment of Modern Telecommunications in Denmark*. i: *Historicizing Infrastructure*. Aalborg University Press.
- Marklund, A. (2017b) *Suspekter beskeder – Overvågning af nationale og transnationale informationsstrømme i telegrafens tidsalder*. i: *Temp – tidsskrift for historie*.
- Marklund, A. (2020) *Overvågningens historie – Fra sorte kabinetter til digital masseovervågning*. Gads forlag.
- Marklund, A. & Skouvig, L. (2021) *Histories of surveillance from antiquity to the digital era*. i: *Histories of surveillance from antiquity to the digital era – the eyes and ears of power*. Routledge
- Nationaltidende*. Lokaliseret på infomedia.
- Nielsen, J.V. (2021) *Truslen mod Demokratiet – teleovervågning i Danmark 1916-1945*. (upubliceret Ph.d.-afhandling).
- Olsen, P. E. (2017) *Mellem Danmarks og USA 1879-1960*. i: *Vestindien – St. Croix, St. Thoams og St. Jan*. 1. udgave 2. oplag. Gads Forlag
- Pedersen, K. P. (2014) *Kontrol over København – studier i den sene enevældes sikkerhedspoliti, 1800-1848*. Syddansk universitetsforlag.
- Pedersen, S. C. (2008) *Brudte segl – Spionage og censur i enevældens Danmark*. (upubliceret Ph.d.-afhandling).
- Putnis, P. (2008) *British government control of Reuters during WW1*. i: *Media History*
- Scavenius, E. (1959) *Dansk udenrigspolitik – under den første Verdenskrig*. Forlaget Fremad.
- Skivefolkeblad*. Lokaliseret på infomedia.

Skouvig, L. (2014). *Efter indhentet efterretning – Et historisk rids af overvågning i enevældens København*. i: Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og kulturformidling.

Sjøqvist, V. (1970) *Den danske udenrigstjeneste 1770-1970 Bind 1 1770-1919*. J. H. Schultz forlag.

Sjøqvist, V. (1973) *Erik Scavenius- Danmarks udenrigsminister under to Verdenskrige. Statsminister 1942-1945. Bind 1 1877-1920*. Gyldendal.

Sørensen, N.A. (2019) *Den store krig – europæernes første verdenskrig*. Gads forlag. 3.udgave 1.oplag.

tekster.dk: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-aakjaer02val-shoot-workid83734> (lokaliseret 17.1.2022)

Thestrup, P. (1992) *P&Ts historie 1850-1927 – Vogn tog, prik og streg*. Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsnet.

Weller, T. (2012) *The information stat – a historical perspective on surveillance*. i: Rutledge Handbook of Surveillance. Routledge.

Weller, T. (2021) *The historical ubiquity of surveillance*. i: Histories of surveillance from antiquity to the digital era – the eyes and ears of power. Routledge

Arkivalier:

Rigsarkivet (RA):

Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets sekretariat. Visdomsbøger. Censurbog

Generaldirektoratet for P&T Telegrafdirektoratets Sekretariat. Udtagne Sager XX 61 k

Marinestaben. Emneordnede sager. Æske 30 c

Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.5 – X.9A

Udenrigsministeriet. Gruppeordnede sager 1909-1945. 110 X.9.P-X.9.VI